

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

**STRATEŠKE DOBRINE KOT VZROKI ZA VOJNE SKOZI
ZGODOVINO**

Ljubljana, april 2011

KATJA ROŠ

IZJAVA

Študentka Katja Roš izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. Zarjana Fabjančiča, in da v skladu s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah dovolim njegovo objavo na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne_____ Podpis:_____

KAZALO

UVOD	1
1 STRATEŠKE DOBRINE.....	2
2 ZAČIMBE	2
2.1 Začetki trgovanja z začimbami	2
2.2 Uporaba začimb nekoč	3
2.3 Monopol Arabcev	5
2.4 Začimbe v srednjem veku.....	6
3 ZAČIMBE V NOVEM VEKU	6
3.1 Raziskovanja Portugalcev	7
3.1.1 Portugalska osvajanja	9
3.1.2 Portugalska trgovina	10
3.1.3 Razlogi za portugalski monopol	10
3.2 Raziskovanja Špancev	12
3.2.1 Delitev sveta	12
3.3 Nizozemski boj za začimbe	13
3.3.1 Ustanovitev nizozemske Vzhodnoindijske družbe	13
3.3.2 Osvajanja VOC.....	14
3.3.3 Delovanje VOC	15
3.3.4 Nizozemska premoč nad Portugalci	16
3.4 Vzpon Anglije	17
3.4.1 Angleška Vzhodnoindijska družba	18
3.4.2 Odprave angleške Vzhodnoindijske družbe	18
3.4.3 Bitke s Portugalci.....	19
3.4.4 Bitke z Nizozemci.....	19
3.4.5 Angleško-nizozemske vojne	20
4 NAFTA	21
4.1 Uporaba nafte nekoč	21
4.2 Širjenje uporabe nafte	22
4.3 Obdobje prve svetovne vojne	23
4.4 Obdobje med vojnoma	24
4.5 Obdobje druge svetovne vojne	24
4.6 Obdobje po drugi svetovni vojni.....	25

4.6.1 Iransko-iraška vojna	26
4.6.2 Iraški napad na Kuvajt	27
4.6.3 Operacija Puščavski vihar	27
4.6.4 Vojna v Iraku 2003	28
5 POMEN VODE	29
5.1 Voda kot strateška dobrina	30
5.2 Arabsko-izraelski konflikti	31
5.3 Obdobje po letu 1948	31
5.3.1 Sirsko-izraelski odnosi	32
5.3.2 Jordansko-izraelski odnosi	33
5.4 Šestdnevna vojna	33
5.4.1 Ozadje šestdnevne vojne	33
5.4.2 Vojna.....	34
5.4.3 Vpliv vojne na sirsko-izraelske odnose.....	34
5.4.4 Vpliv vojne na jordansko-izraelske odnose.....	35
5.4.5 Vpliv vojne na palestinsko-izraelske odnose.....	35
SKLEP	37
LITERATURA IN VIRI	39

UVOD

Strateške dobrine so imele v preteklosti izredno pomembno vlogo, tako kot jo bodo imele tudi v prihodnosti. V preteklosti, danes in tudi v prihodnje bodo države pripravljene podrediti svoje cilje za neoviran dostop do svojih strateških dobrin. Zaradi omejenega obsega diplomskega dela sem strateške dobrine omejila na tri: začimbe, nafto in vodo. Začimbe so imele izredno pomembno vlogo v preteklosti, nafta in voda jo imata tudi danes in jo bosta imeli še v prihodnosti.

Cilj naloge je prikazati, kako so strateške dobrine zaradi svojega izrednega pomena skozi zgodovino vplivale na vojne. Veliko povpraševanje po začimbah v Evropi je ohranjalo visoko ceno. Zaradi prevelikega odliva srebra in zlata za nakup začimb so si evropski narodi vseskozi prizadevali najti neposredno pot do začimb. Prvi, ki mu je uspelo najti pomorsko pot v Indijo in s tem tudi pot do začimb, je bil Portugalec Vasco da Gama. Sledili so mu pomorščaki in trgovci ostalih evropskih kolonialnih držav, s čimer so se začeli boji za prevlado nad začimbami in njihovo dobičkonosno trgovino.

Večja proizvodnja in uporaba nafte je bila posledica odločitve britanske mornarice, da začne v prvi svetovni vojni kot pogonsko gorivo namesto premoga uporabljati nafto. V poveljnih letih se je povpraševanje po nafti bistveno povečalo, ne le s strani vojaške industrije, temveč tudi civilnega prebivalstva. Države so ugotovile, da nahajališča nafte in njene transportne poti predstavljajo ključ do gospodarskega razvoja in prinašajo strateško prednost pred nasprotnikom, zato so zaščitile svoje interese in svojo zunanjo politiko prilagodile tem interesom. Bližnji vzhod postane zaradi svojih ogromnih naftnih rezerv najpomembnejša regija, vendar hkrati postane tudi bojišče različnih interesov.

Voda je tako kot nafta ključnega pomena za človekov obstoj in razvoj. Je nepogrešljivi vir za kmetijski in industrijski razvoj, transport, proizvodnjo hrane in električne energije. Pomanjkanje vode je najhujše na Bližnjem vzhodu, kjer voda pomeni gospodarsko in nacionalno varnost ter določa vojaško in gospodarsko moč države.

Strateške dobrine bistveno vplivajo na zasedo ozemlja, kjer se nahajajo, in na varovanje ključnih transportnih poti ter so vzrok za vojne med državami. Države se bojujejo za strateške dobrine zaradi svoje gospodarske odvisnosti in njihove dobičkonosnosti. Posedovanje ali nadzor nad določeno strateško dobrino prinaša državi gospodarsko prednost pred ostalimi državami. Večje kot so koristi od posamezne strateške dobrine, večja je želja in potreba tudi ostalih držav po njenem posedovanju. Države zato onemogočajo ostalim pridobiti takšno dobrino tudi za voljo vojskovanja in vojne.

Naloga je razdeljena na pet poglavij. V prvem poglavju opredelim strateške dobrine in orišem vse tri, obravnavane v diplomskem delu. V drugem in tretjem poglavju podrobneje

obravnavam začimbe, od začetkov uporabe do zloma nizozemskega monopola v trgovini z začimbami. Sledi poglavje, v katerem obravnavam nafto in vojne, ki so se bile za nadzor nad naftnimi nahajališči. V zadnjem poglavju opišem pomen vode na Bližnjem vzhodu, ki najbolj trpi pomanjkanje tega pomembnega strateškega vira. Na koncu strnem diplomsko delo v smiselno celoto.

1 STRATEŠKE DOBRINE

Vsaka industrijsko razvita država si prizadeva uporabljati svoje lastne surovine in želi imeti zagotovljeno možnost pridobivanja surovin tudi zunaj svojih meja. V preteklosti so si države surovine lahko zagotovile s pomočjo izkoriščanja svojih kolonij, danes pa si skušajo industrijsko razvite države na drugačen način podjarmiti manj razvite države, da bi si zagotovile življenjsko potrebne dobrine. Različne države različno opredeljujejo svoje strateške dobrine, odvisno od razpoložljivosti posameznih dobrin. Strateška dobrina je dobrina, ki ima izreden pomen za državo, bodisi z vidika njenega obstoja in razvoja bodisi zato, ker ji prinaša dolgoročno gospodarsko prednost pred ostalimi državami.

V preteklosti so imele takšen izreden pomen začimbe. Poleg tega, da so bile zelo drage in so si jih ljudje težko privoščili, so bile vsestransko uporabne. Zaradi neprecenljive vrednosti začimb so konec srednjega veka evropski vladarji financirali odprave svojih morjeplovcev, v želji, da bi le-ti dosegli Indijo, deželo začimb. Ko je to naposled uspelo Portugalcem, je cena začimb v Evropi padla in so tako postale dostopnejše, vendar so kljub temu prinašale ogromne zasluške. Portugalci so kasneje dobili tekmece, Špance, Nizozemce in Angleže, s katerimi so se bojevali za prevlado na morju in nadzor nad začimbami.

Od začetka prve svetovne vojne je nafta postala nepogrešljiva surovina v delovanju sodobne družbe. Nafta kot pogonsko gorivo poganja večino transportnih sredstev, proizvodne stroje, poleg tega jo uporabljamo za ogrevanje, proizvodnjo električne energije ter za proizvodnjo številnih vrst izdelkov. Nafta je bistveno izboljšala hitrost in zmogljivost transportnih sredstev ter tako zelo prispevala k hitrejšemu gospodarskemu razvoju. Njeno pomanjkanje pomeni resno grožnjo za razvoj držav, zato si le-te prizadevajo za neoviran dostop do tega neprecenljivega energetskega vira.

Voda je naravni vir, ki je nujno potreben za človekov obstoj, prav tako pa je nujno potrebna pri proizvodnji industrijskih in kmetijskih izdelkov, s čimer bistveno prispeva h gospodarskemu razvoju. Voda je strateška dobrina za države, ki trpijo njeno pomanjkanje.

2 ZAČIMBE

2.1 Začetki trgovanja z začimbami

Že okrog leta 7000 pr. n. št. naj bi imelo mesto Eridu, ki je tedaj ležalo ob Perzijskem zalivu, pomorske ladje. 6000 let pr. n. št. naj bi plovila že premagovala razdalje med Indijo in bližnjimi otoki (Bohinc, 1992, str. 146). V vzhodnem delu Sredozemlja je bilo brodarstvo razvito menda že vsaj 3500 let pr. n. št. Thor Heyerdahl je dokazal, da so v predzgodovinskem času ljudstva s svojimi plovili, splavi iz tikovega lesa ali z ladjami iz papirusa, premagovala velike pomorske razdalje. S poskusnimi potovanji je tudi dokazal, da so ta plovila prevažala skupine ljudi (Bohinc, 1992, str. 144).

Trgovanje z začimbami se je pojavilo vzporedno z nastankom prvih civilizacij, potekalo je med plemeni nomadov, ki jim je uspelo prečkati arabsko ozemlje in navezati stike z Indijci in Kitajci. Prvi zapisi o trgovini z začimbami so egipčanski in segajo v čas 2600 let pr. n. št. Govorijo o začimbah azijskega izvora, ki so jih Egipčani uvažali in dajali delavcem pri gradnji velike piramide pri Gizi, da bi jim dale moč (A Taste of Adventure, 1998, 17. december).

Iz pristanišč v vzhodnem Sredozemlju je svilna pot vodila proti Kašgarju in naprej na Kitajsko. Druga pot je iz Sredozemlja vodila od Haleba v Perzijski zaliv in od tam z ladjo proti Indiji in jugovzhodni Aziji. Po tretji poti so blago najprej pretovorili čez sueško ožino ter ga nato po morju prepeljali čez Rdeče morje in Adenski zaliv v vzhodno Afriko ter naprej v Indijo (Wolf, 1998, str. 63).

Po morju so začimbe plule do Sabe, današnji Jemen, od koder so jih karavane preko peščenih puščav Arabije prenašale do Aleksandrije in naprej po Sredozemskem morju proti zahodu. Kopenska pot, ki je povezovala Evropo in Azijo, je potekala po puščavah Azije s pomočjo kamel. In tako je prišla v Evropo kitajska svila, z njo pa tudi začimbe in zdravila. Potovanja po teh poteh so potekala od leta 140 pr. n. št. do 1370 n. št. in so bila zelo nevarna. In ravno zaradi tega, ker so bile te poti dolge in nevarne, so trgovci tovorili le razkošno blago, ki je prinašalo največ dobička. Cvetela je trgovina s poprom, cimetom, muškatom, nageljnovimi žbicami, ingverjem in žafranom. Zahodne dežele so uvožene začimbe z Vzhoda z zlatom plačevale po izredno visoki ceni.

2.2 Uporaba začimb nekoč

Danes začimbe uporabljamo kot dodatek k prehrani, v preteklosti pa so jih uporabljali za različne namene. Po mnenju arheologov je pračlovek že približno 5.000 let pr. n. št. poznal dele rastlin, ki jih je odkril po naključju in jih uporabljal za izboljšanje okusa jedi. Začimb pa niso uporabljali le za izboljšanje okusa jedem, temveč tudi v medicini, kozmetiki, za verske obrede ter balzamiranje trupel. Za gradnjo Keopsove piramide 2600 let pr. n. št. so Egipčani za svoje delavce uvažali začimbe iz Azije, saj so bili prepričani, da jim dajejo moč.

Arheološka izkopavanja so dokazala uporabo nageljnovih žbic v povsem navadnem gospodinjstvu v Mezopotamiji, na področju današnje Sirije, čeprav le-te izvirajo z otokov, ki danes tvorijo Indonezijo. Vse to nakazuje, da so imele že najstarejše civilizacije trgovske stike z oddaljenimi kraji in da je bilo trgovanje z začimbami že dodobra razvejano. Nageljnovе žbice so Kitajci žvečili za osvežitev diha.

Kitajci so že 2700 let pr. n. št. uporabljali začimbe v medicini. Prve omembe cimeta na Kitajskem najdemo v knjigi o zdravilnih rastlinah in predpisih o pripravi zdravil, uporabljali pa so ga v zdravilstvu proti vročici in diareji. V starem Egiptu so cimet, poleg drugih začimb (janež, majaron, kumina), uporabljali za balzamiranje trupel, za začinjanje različnih napitkov ter v zdravilstvu. Ker je bil cimet nujen za balzamiranje trupel, je bilo povpraševanje po njem veliko, v nekaterih obdobjih pa je bil tako cenjen, da je bil dražji od zlata. Cimet je bil poleg drugih začimb zelo cenjen kot darilo za vladarje in druge vplivne ljudi. Rimljani so cimet cenili kot začimbo in simbol bogastva. Rimski pisec in zgodovinar Plinij omenja, da je bil cimet 5-krat dražji od srebra, ceno popra pa je bilo mogoče primerjati le z zlatom.

Poper, ki je omenjen v več kot 3000 let starih indijskih sanskrtskih zapisih, so uporabljali kot začimbo in zdravilo. Ker je poper nepokvarljiv, so ga uporabljali kot menjalno sredstvo. V srednjem veku je bil poper zelo drag zaradi nevarnega in dragega transporta, zato so ga plačevali celo v zlatu. V Evropi je bila najpomembnejša hrana. Ob pogostih mrzlih zimah in slabih letinah so le začimbe ohranjale hrano okusno in užitno. Tako je najhujšo lakoto preprečevalo le dobro osoljeno meso s poprom (A Taste of Adventure, 1998, 17. december). Poper je izredno pomemben zaradi svojih antibakterijskih sestavin, zaradi česar ostane meso dalj časa užitno. Sol je bila visoko obdavčena in večini nedosegljiva, kakor tudi poper, ki ga nikoli ni bilo dovolj, zato je bila njegova cena izjemno visoka. Povezovati so ga začeli z zlatom. Vsak pomorščak je imel pri sebi vedno šop poprovih zrn, ker so le-ta predstavljala najbolj prenosno obliko vrednosti. Zahodnogotski kralj Alarih (370–401) je od obleganih Rimljanov za odkupnino med drugim zahteval tudi 3000 funtov (funt je utežna enota, 1 funt = 453,59 grama) popra (Bohinc, 1992, str. 155). Leta 408 so Rimljani za 3000 funtov popra plačali 5000 funtov zlata (Vidmar, 1962, str. 8).

V starem veku so žafran uporabljali za začimbo, barvilo, dišavo in za zdravilo (Vidmar, 1962, str. 10). Janež so v stari Grčiji in Rimu uporabljali pri peki kruha. Kitajski filozof Konfucij je v 6. stoletju pr. n. št. priporočal uporabo ingverja v medicinske namene. V starem Rimu so ingver uporabljali v lepotnih salonih. Muškatni orešček so Kitajci uporabljali za nego zob.

Uporabo začimb so z Vzhoda na Zahod razširili Arabci. Ti so začimbe, ki so jih pomorščaki z Vzhoda pripeljali v пристanišča v Perzijskem zalivu in Rdečem morju, s karavanami prenašali v Sredozemlje k Rimljanom in Grkom. Vizigoti, ki so leta 410 premagali Rim, so uporabo začimb prenesli tudi v srednjo Evropo.

Ker je bila trgovina z začimbami v srednjem in novem veku izredno donosen posel, so imele začimbe v tem obdobju tako pomembno gospodarsko in politično vlogo, kot jo ima danes nafta. Tisoč let pred in po Vascu da Gami je bila skrivnost začimb preprosta: veliko povpraševanje in zelo nadzorovana ponudba. Del nadzora se je uveljavljal preko politične moči, del pa z iznajdljivostjo trgovcev (A Taste of Adventure, 1998, 17. december).

2.3 Monopol Arabcev

Največji koristniki evropskih potreb po začimbah so bili Arabci. Začimbe, ki so jih preko posrednikov kupovali na Vzhodu, so pri vsaki transakciji pridobile na vrednosti in so tako v Evropi dosegale izjemno visoke cene. Trgovina z začimbami je bila nevarna in tvegana, vendar izjemno dobičkonosna. Arabci so si tako ustvarili trg z začimbami, svoj monopol pa so varovali tako, da so si izmišljevali grozovite zgodbe o nevarnostih, s katerimi so se srečali, ko so nabirali začimbe. Tako so skušali zase ohraniti poreklo začimb in posledično tudi svoj monopol. V začetku 5. stoletja pr. n. št. so ukanili Herodota in ga prepričali, da cimet izvira z gorske verige nekje v Arabiji. Nekateri kupci na Zahodu so torej verjeli takšnim zgodbam, zato so bili tudi pripravljeni plačati visoko ceno. Vendar niso uspeli ukaniti vseh. V 1. stoletju je rimski zgodovinar Plinij, ki je proučeval arabski monopol v trgovini z začimbami, podvomil o tem in ocenil, da arabski monopolisti prodajajo poper po 100-krat višji ceni, kot ga sami plačajo pri nakupu v Indiji. Plinij je bil zaskrbljen, saj so bili Rimljani največji uporabniki začimb v zgodovini, s tem pa so ogromne količine zlata odtekale na Vzhod. Zamera proti Arabcem je vodila v invazijo Arabije leta 24 pr. n. št., ta vojni pohod pa se je končal kot ponižanje (A Taste of Adventure, 1998, 17. december). Poraženi so bili v vojaškem smislu, vendar pa se je trg razširil.

Leta 40 je grški trgovec Hippalus odkril nekaj, kar so Arabci skušali prikriti: monsuni, ki hranijo indijski poper, sredi leta obrnejo smer, s čimer se pot z obale egiptovskega Rdečega morja do Indije in nazaj skrajša in je veliko varnejša, kot je cesarstvo do takrat menilo. S tem je rimska trgovina z Indijo močno narasla, arabski monopol pa je bil razbit (A Taste of Adventure, 1998, 17. december).

V zgodnjem 7. stoletju so Arabci ponovno vzpostavili monopol nad trgovino z začimbami. Potujočemu nomadu in trgovcu z začimbami, Mohamedu, je uspelo utrditi arabsko nadvlado nad trgovino z začimbami s pomočjo agresivnega širjenja islama po svetu. Muslimani so leta 641 zavzeli Aleksandrijo, s tem pa so prekinili trgovino, ki je do takrat cvetela med Rimom in Indijo. Cene v Evropi so se dramatično povišale. V obdobju srednjega veka so začimbe postale luksuzna dobrina, ki si jo je lahko privoščila le peščica v Evropi. Kljub križarskim vojnám (1095–1291) pa je iznajdljivemu trgovcu iz Benetk uspelo doseči dogovor z Arabci o skoraj ekskluzivnem zastopstvu in distribuciji začimb za Evropo (A Taste of Adventure, 1998, 17. december). To jim je seveda prinašalo ogromne dobičke.

2.4 Začimbe v srednjem veku

Do križarskih vojn so po Sredozemskem morju večinoma pluli vzhodni trgovci. Križarske vojne so bile pomembne za Evropo, saj so pospešile trgovanje z Vzhodom, kar so najbolj izkoristile Benetke, Genova in Marseille. Med križarskimi vojnami sta mesti Genova in Benetke postali glavni pristanišči za blago z Bližnjega vzhoda. Kasneje, leta 1380, sta se mesti spopadli za prevlado v Sredozemskem morju. Benetke so zmagale in zavladale vzhodnemu Sredozemlju. Tako so si ustvarile monopol v trgovini z začimbami v Evropi in so ostale najpomembnejše pristanišče do leta 1498, ko so začeli Portugalci in Španci s svojimi odpravami iskati morsko pot do otokov začimb.

K večjemu povpraševanju po začimbah je v srednjem veku prispevala tudi velika epidemija kuge. Zdravniki so za preventivo in zdravljenje predpisovali začimbe. Ker je povpraševanje po začimbah vedno presegalo ponudbo, so bile cene začimb izredno visoke. V 14. stoletju je bilo potrebno v Nemčiji za funt muškarnega oreščka dati sedem dobro rejenih volov (A Taste of Adventure, 1998, 17. december).

V srednjem veku so kmetje in meščani s poprom plačevali desetino svojim fevdalnim gospodom, italijanska, francoska in nemška mesta pa so pobirala mitnino v popru. Za pol kilograma popra si je tlačan lahko kupil svobodo (Bohinc, 1992, str. 155).

3 ZAČIMBE V NOVEM VEKU

Do 15. stoletja je povezava med Evropo in Vzhodom potekala le po kopnem. Evropejce sta v iskanje novih, predvsem morskih poti za trgovanje z Daljnim vzhodom prisilila padec Bizanca (1453) in vzpon turške države ter njihova osvajanja vzhodnih obal Sredozemskega morja, ki so nenehno motila arabsko trgovino. Poleg tega so Turki za trgovsko blago, ki je prečkalo njihovo ozemlje, zahtevali visoke carine.

Glavni razlog, da so evropski vladarji podpirali zelo drage odprave po morju in da je posledično prišlo do velikih geografskih odkritij, je bilo turško oviranje kopenske trgovine z Indijo. Ta trgovina je bila najdonosnejša zaradi trgovanja z začimbami, zato je bil cilj vseh odprav Indija. Vasco da Gama je iskal pot do Indije okoli Afrike, Krištof Kolumb čez Atlantski ocean. Odkritje morske poti do Indije pa je pomenilo odpravo beneškega monopola nad začimbami.

Preden so Portugalci zavladali v Indijskem oceanu, je bil vzhodni del trgovine v kitajskih rokah. Kitajci so na jugovzhodnih azijskih otokih nabirali muškarni orešček, muškarni cvet in nageljnovi žbice. Te začimbe so nato prinesli v Malako, najpomembnejše trgovsko središče za uvoz in izvoz začimb. Tam so muslimanski trgovci za nadaljnjo prodajo začimb dodajali še cejlonski cimet in indijski poper ter blago odpeljali na malabarški breg in v

Gudžarat, kjer so ga prevzeli posredniki muslimanskih trgovcev iz vzhodne Afrike, Arabije ali Egipta. Ti so začimbe nato prepeljali v пристanišča ob Rdečem morju in v Perzijskem zalivu, od koder so po kopnem odpotovale v pristanišča v vzhodnem Sredozemlju. V Aleksandriji in vzdolž sirskega brega so jih drago kupili Benečani in jih prodali naprej po vsej preostali Evropi. Portugalci so učinkovito vdrl v tako trgovino in ji za kratko zavladovali, saj so ponudili poper po nižji ceni (Wolf, 1998, str. 334).

Kakšen dobiček je prinašala ta sicer tvegana trgovina na daljavo, pove naslednji podatek: kilogram popra, ki ob pridobivanju v Indiji velja 1 do 2 grama srebra, doseže v Aleksandriji ceno 10 do 14 gramov, v Benetkah 14 do 18 gramov in v porabniških deželah Evrope 20 do 30 gramov srebra (Braudel, 1989b, str. 46). Največje dobičke je trgovina prinašala Arabcem, saj so blago prodajali za 8- do 10-krat dražje, kot so ga sami plačali.

Portugalci so tako z odkritjem morske poti v Indijo zadali najhujši udarec Benetkam, ki so do tedaj obvladovali trgovino z Vzhodom skozi Sredozemlje, kot tudi Arabcem, ki so imeli monopol nad trgovino od Perzijskega zaliva do Indonezije, v Rdečem morju in Vzhodni Afriki. Arabci so kot posredniki zalagali Benečane z blagom iz Azije.

Z odkritjem pomorske poti v Indijo pa se je začela tudi evropska kolonizacija sveta. Kolonije so ustanovljale tiste evropske države, ki so razvijale pomorsko plovbo. To so bile na začetku Španija in Portugalska, katerima so sledile Nizozemska, Anglija in Francija. Država z več ladjami, ki so bile bolj oborožene in učinkovitejše, je lahko nadzorovala morja, svetovno trgovino in kolonizacijo. V manj kot 200 letih, kolikor je trajalo to obdobje kolonializma, lahko ugotovimo, da so si evropske sile zagotovile prisotnost na vseh celinah sveta in številna območja spremenila v prizorišča spopadov za svoje kolonialne interese.

Tako so začimbe dobile strateški pomen. Postale so vzrok za napredek in bistven cilj na začetku Portugalcev in Špancev ter kasneje še Nizozemcev ter Angležev. Nadzor nad pridelovanjem in trgovino z začimbami je prinašal takšno bogastvo, da se je bilo zanj vredno spopadati. Ko so evropski narodi nadzorovali različne teritorije pridelovanja začimb in strateška pristanišča, so morali vse svoje moči uperiti v varovanje le-teh pred domačimi prebivalci ter drugimi tekmeci in trgovci.

3.1 Raziskovanja Portugalcev

Portugalska je bila ob koncu evropskega srednjega veka revna dežela in je imela le milijon prebivalcev. Z odkritjem morske poti v Indijo so odpravili beneški monopol v trgovini z začimbami, saj so ponudili poper po bistveno nižji ceni. Cena popra je v Lizboni padla na eno petino tiste, ki je veljala v Benetkah (A Taste of Adventure, 1998, 17. december). Dokler jim je uspevalo nadzorovati Indijski ocean, so ustvarjali ogromne dobičke s trgovanjem z začimbami pa tudi s plenjenjem bogatih arabskih trgovskih ladij.

Henrik Pomorščak velja za začetnika dobe odkritij. Ima največ zaslug za portugalska osvajanja, saj je svoje življenje v celoti posvetil odkrivanju novih dežel, v upanju, da odkrije neposredno morsko pot do pridelovalcev popra na Daljnem vzhodu. Čeprav se sam nikoli ni udeležil potovanj, ki jih je organiziral, so njegovi pomorščaki napravili prve korake v neznano (Doba odkritij, b.l.). Sistematično so raziskali zahodno obalo Afrike in prišli do Sierra Leone. Vzdolž zahodne afriške obale so našli veliko črnega popra, in čeprav je bil slabše kakovosti kot azijski, so ga veliko uvozili. Prav tako so ob obali ustanavljali pristanišča ter širili krščanstvo. Po smrti Henrika Pomorščaka leta 1461 je zanimanje Portugalske za odkrivanje novih dežel za nekaj časa zamrlo.

Prvi, ki se je odpravil na daljno potovanje po morju, je bil Bartolomeo Diaz. Leta 1488 je došel do Viharnega rta, ki so ga kasneje preimenovali v Rt dobrega upanja.

Najpomembnejši portugalski morjeplovec je bil Vasco da Gama, ki se je 8. julija 1497 s 4 ladjami odpravil na pot do Indije. Obplul je Afriko in 20. maja 1498 pristal na južnem malabarskem obrežju v Calicutu, s čimer so Portugalci odprli neposredno pomorsko pot v Indijo. Malabarska obala je bila izredno bogata s poprom, mesto Calicut pa je bilo središče trgovanja ne le s poprom, temveč tudi z ostalimi začimbami. Od tu so ladje že dolgo tovorile začimbe in druge dobrine v Perzijski zaliv in Rdeče morje ter naprej v Evropo. Njegova odprava ni dosegla zelenega uspeha, ker blago in darila, ki so jih Portugalci prinesli s seboj, niso bili primerni za prodajo v zelo razvitih indijskih mestih. Kljub temu pa je Vasco da Gama uspelo skleniti trgovsko pogodbo s kraljem Calicuta, Zamorinom. S sklenjeno trgovsko pogodbo, v kateri je kralj obljubil Portugalcem zamenjavo začimb in dragih kamnov za srebro, se je Vasco da Gama vrnil na Portugalsko. Ko je septembra 1499 s svojim bogatim tovorom, z začimbami, vrednimi 6-krat toliko, kot je imel stroškov z odpravo, priplul nazaj v Lizbono, so bili Benečani in Egipčani šokirani.

Leta 1502 se je da Gama ponovno odpravil v Indijo, tokrat s 15 ladjami, katerim se je kasneje pridružilo še 5 ladij in katerih cilj je bil uveljaviti portugalske interese na Vzhodu. Glavni cilj Portugalcev je bil podjarmljenje trgovine z začimbami. Za dosego tega cilja je bila potrebna izgradnja utrdb vzdolž vzhodne afriške in ob indijski obali, s čimer so nadzorovali Arabsko morje in Indijski ocean ter nadaljnje širjenje trgovine z začimbami s sklepanjem zavezništva z lokalnimi vladarji in izgradnjo trgovskih postojank. Na poti so Portugalci zavzeli pristanišče Kilwa v vzhodni Afriki, ki so ga nadzorovali Arabci in je najbolj ogrožalo portugalske interese. Prav tako so da Gamine ladje napadle vse arabske ladje, naropano blago, predvsem poper, pa so kasneje iztovorili na Portugalskem. Ni torej nenavadno, da se je po 3 letih ponovno odpravil na pot z 20 ladjami in pripeljal ogromen tovor, skoraj 2 milijona kilogramov začimb, od tega največ (3/4) popra (Vidmar, 1962, str. 9).

S tretje odprave, ki je štela 16 ladij, se Vasco da Gama ni vrnil.

Portugalski raziskovalci so odkrili Sumatro, Javo, Filipine in Japonsko.

Portugalci so spoznali, da je vzhodna afriška obala ključnega pomena za uspešno trgovanje z začimbami. Varna pristanišča vzdolž vzhodnoafriške obale so jim zagotavljala vzdrževanje trgovskih poti proti Indiji, zavetje, možnost popravila ladij, oskrbo s pitno vodo in hrano. Zato so zgradili pristanišča in oporišča v Adenu ob Rdečem morju in v Ormuzu v Perzijskem zalivu, od koder so napadli Arabce v Vzhodni Afriki in jih po dolgotrajnih bojih tudi izrinili.

3.1.1 Portugalska osvajanja

Portugalske ladje so bile oborožene s topovi, kar je bilo nekaj povsem novega v Indijskem oceanu. To je dajalo Portugalcem takojšnjo in odločilno prednost pred vsemi tekmeci.

Mesto Cochín je postalo od leta 1503, ko so ga zavzeli Portugalci, pa do leta 1530 najpomembnejše portugalsko mesto in hkrati prva evropska kolonija v Indiji. Nato je najpomembnejše središče postalo mesto Goa.

Portugalci so, potem ko so na Cejlonu našli cimet, otok leta 1505 zavzeli in si ustvarili monopol v trgovini s cimetom.

Leta 1509 so v pomorski bitki pri otoku Diu na jugu polotoka Katiavarja, vzhodno od Prednje Indije, premagali arabsko ladjevje in za vselej uničili pomorsko premoč islama v Indijskem oceanu (Bohinc, 1992, str. 152). Po zmagi so se Arabci umaknili, Portugalci pa so prevzeli nadzor v Arabskem morju in Indijskem oceanu, ki je bil ključnega pomena pri trgovanju z začimbami. Osvojili so najpomembnejše muslimanske utrdbe: Goo leta 1510, Malako leta 1511 in Ormuz leta 1515. Kolonija se je kasneje razširila na Moluke, Cejlon, na dele današnje Indonezije, v Brazilijo in Mozambik. Poleg tega so ob Indijski obali ustanovili vrsto trgovskih postojank.

Večina začimb je prihajala z Indonezijskih otokov, z njimi pa se je trgovalo v Malaki, tedaj zelo pomembnem mednarodnem pristanišču. Bila je glavno trgovsko središče za uvoz in izvoz redkih začimb z Jave, Moluških ter drugih otokov, zato so se tukaj ustavljali tako trgovci z vzhoda, Kitajske in Japonske, kot tudi z zahoda, Indije, Perzije, Arabije in Egipta (Panikkar, 1993, str. 40). Portugalci so ugotovili, da je popoln nadzor v Indijskem oceanu mogoč le z vzpostavitev oblasti v malaški ožini. Prav tako so se zavedali, da bi tukajšnji nadzor nad trgovino pomenil uničenje egiptovske in arabske ter posledično tudi beneške trgovine z začimbami. Po osvojitvi Malake so se odpravili naprej, raziskovat indonezijske otoke. Leta 1512 so odkrili izredno pomembno Moluško otočje, glavni vir nageljnovih žbic, muškarnega oreščka in muškarnega cveta ter pomemben vir popra. Zelo pomembna je bila osvojitvev otoka Banda leta 1512, edinega vira muškarnega oreščka in muškarnega cveta na svetu, ter otoka Ternate, najpomembnejšega otoka nageljnovih žbic.

Ko so hoteli Portugalci leta 1521 na silo razširiti svoje obmorsko oporišče na Kitajskem, so jih odločilno porazile ladje kitajske obalne straže (Wolf, 1998, str. 335). Vseskozi so želeli

prevzeti del kitajske trgovine v Macau, vendar neuspešno. To jim je uspelo leta 1557 in Macao je postal portugalska kolonija. Kitajci so kasneje Evropejcem prepovedali prihajati na Kitajsko, razen v Kanton. Tako so omejili trgovanje, saj so Evropejci ne le trgovali, temveč tudi ropali.

Portugalska je s ključnima oporiščema Aden in Ormuz, s prvim je nadzorovala pomorsko trgovanje v Rdečem morju, z drugim pa v Mezopotamiji, pristaniščem Goo v Indiji ter z najpomembnejšim trgovskim središčem za začimbe, Malako, uspela vzpostaviti monopol v trgovini z začimbami ter hkrati učinkovit nadzor v Indijskem oceanu in Arabskem morju.

3.1.2 Portugalska trgovina

Vso trgovino je imel v rokah kralj, ker je samo on imel dovolj ladij za vožnjo. Urejeval je produkcijo in ceno indijskih začimb. Portugalci so dovažali v Evropo poper iz Indije, cimet iz Cejlona, nageljnovе žbice iz Molukov. Te začimbe so prodajali ceneje kakor Benečani, zato so jih evropski narodi raje kupovali v Lizboni (Komatar & Capuder, 1924, str. 181).

Portugalska je po Benetkah postala vodilna evropska država v trgovini z začimbami, Lizbona pa njeno najpomembnejše pristanišče za začimbe in ostalo blago z Vzhoda. To neizmerno bogastvo, ki si ga je Portugalska ustvarila s trgovanjem z začimbami, je slabo vplivalo na državo. Portugalci sami niso bili dobri trgovci, odvisni so bili od tujih, predvsem nizozemskih trgovcev, ki so se naselili v Lizboni in obogateli. Tako so Nizozemci v Lizboni Portugalce zalagali z baltskim lesom, žitom ter ostalimi obrtnimi izdelki v zameno za indijske začimbe. Ker je bilo povpraševanje po začimbah v Evropi veliko, so Portugalci dovolili Nizozemcem, da postanejo njihov glavni distributer začimb za zahodno in severno Evropo, kar je le še pospešilo razvoj nizozemskih mest. Zato ne preseneča, da je začel Antwerpen bogateti kmalu po odkritju morske poti v Indijo, v začetku 16. stoletja, in postal središče vse trgovine. Mesto je imelo ugodno geografsko lego, ki je povezovala Nizozemsko z Nemčijo in Francijo po rekah, z Anglijo pa po morju. V Antwerpnu je Portugalska dobila potrebno srebro in baker, s čimer je plačevala nakup začimb na Vzhodu. Staro pravilo je bilo, da lahko začimbe in drugo azijsko blago dobiš le v zameno za srebrno kovino; včasih, vendar ne tako pogosto, tudi za baker, katerega denarna vloga je v Indiji in na Kitajskem pomembna (Braudel, 1989a, str. 240). Tako so Portugalci začeli pošiljati srebrnike za začimbe, katerih cena je rasla hkrati s pridelavo. Zaradi tega je Portugalska postajala vedno bolj odvisna od uvoza oziroma svojih trgovskih dobičkov, ki jih je s tem ustvarjala.

3.1.3 Razlogi za portugalski monopol

Portugalci so si ustvarili monopol v trgovini z začimbami zaradi naslednjih dejavnikov:

- prednosti pred tekmeci,
- želje po izločitvi arabskih posrednikov v trgovini z začimbami,

- prevlade v Indijskem oceanu,
- velikega povpraševanja po začimbah v Evropi,
- zavezništva med državo in trgovci,
- izrabe vojskovanj in nesoglasij med krajevnimi silami.

Portugalci so imeli prednost pred svojima tekmečema, Španijo in Italijo. Italijane je omejevalo Sredozemsko morje, Španci pa so vse do leta 1492 bojevali vojne z muslimani.

Želja Portugalcev po izločitvi arabskih posrednikov v trgovini je privedla do sistematičnega iskanja pomorske poti v Indijo. Naposled je to uspelo Vasco da Gami, s tem pa so izrinili arabske posrednike in uničili beneški monopol v trgovini z začimbami. Nato so si v Indiji ustvarili trgovski imperij s središčem v Goi. Portugalska je imela okoli osrednjega pristanišča v Goi daleč razpredeno mrežo trgovinskih krajev, ki se je raztezala od Indije čez jugovzhodno Azijo do Kitajske in Japonske ter zlasti zajemala tudi Indonezijo z Dišavnimi otoki, Moluki (Bleicken, Bücking & Capelle, 1981, str. 420). Iz Goe so blago vozili neposredno v Lizbono, s čimer so odvzeli prevoz Benečanom in tako postali monopolisti v trgovini med Evropo in Vzhodom. Težišče pomorske trgovine se je tako pomaknilo od obale Sredozemskega morja na obalo Atlantskega oceana.

Prevlado v Indijskem oceanu so si pridobili z zavzetjem 4 ključnih pristanišč: Goe v Indiji, Ormuza v Perzijskem zalivu, Adena v Rdečem morju in Malake v Maleziji. Indijski ocean z vsemi ključnimi pristanišči so razglasili za svoje vplivno območje. Tako je morala vsaka ladja, ki je plula po Indijskem oceanu, obvezno pristati v enem izmed teh pristanišč, kjer so Portugalci pobirali carino in dajali ladjam dovoljenja za nadaljnjo plovbo. Ta prevlada je portugalskim pomorščakom in trgovcem prinesla velik del azijsko-afriške pomorske trgovine, ki so jo prej obvladovali Arabci.

Povpraševanje po začimbah v Evropi je bilo veliko. Začimbe so bile potrebne pri shranjevanju mesa in rib, da so se primerno ohranili. Indijski poper je prinašal ogromne dobičke. Poper je bil ponekod v Evropi dejanski denar. Tako kot zlato je bil trajen in zlahka deljiv, zato so ga pogosto zahtevali kot plačilo davkov (Wolf, 1998, str. 334).

Zavezništvo med državo in trgovci, ki je omogočilo portugalsko premoč, se je začelo na začetku 15. stoletja, dobilo zagon v 16. stoletju in zamrlo v 17. stoletju (Wolf, 1998, str. 179).

Portugalci so dobro izkoriščali nesoglasja in vojskovanja med domačimi oblastniki, s katerimi so sklepali pogodbe. Tako so si zagotavljali, utrjevali in zavzemali nova pristanišča ter širili trgovino. S podkupovanjem in prevaro so si Portugalci od domačih vladarjev priborili izključno pravico nakupovanja začimb in blaga pri prebivalcih (Kosminski, 1946, str. 149).

S potopitvijo arabske flote ter z zavzetjem ključnih trgovskih mest so počasi prevzeli nadzor nad celotno vzhodno trgovino med Evropo in deželami Indijskega oceana. Monopol v trgovini z začimbami so obdržali do konca 16. stoletja. Dokler so nesporno nadzorovali Indijski ocean, so kovali dobiček s poprom in drugimi začimbami.

Okoli leta 1630 je postalo jasno, da niso dovolj močni, da bi lahko zaprli Perzijski zaliv pred tekmeci, ki bi radi pošiljali začimbe čez zaliv, ki so ga tedaj varovali vse močnejši Turki (Wolf, 1998, str. 335). Tako kot Portugalci so želeli tudi vsi ostali tekmeci prevažati začimbe čez Perzijski zaliv.

3.2 Raziskovanja Špancev

Najpomembnejši španski raziskovalec je bil Genovčan Krištof Kolumb. Rodil se je v Genovi, vendar se je kasneje preselil na Portugalsko. Ideji Kolumba, da je zemlja okrogla in da je moč priti do Indije po zahodni strani, je bil portugalski kralj naklonjen, vendar odprave ni odobril, saj je Portugalska do tedaj že ogromno investirala v odkritje pomorske poti v Indijo. Zato se je Kolumb odpravil v Španijo, kjer so ga zavrnilo zaradi tedanjih bojov z muslimani. Zavrnilo so ga tudi v Angliji in še enkrat na Portugalskem. Po končanih vojnah z muslimani leta 1492 mu je vendarle uspelo prepričati špansko kraljico Izabelo in naposled se je odpravil na pot s 3 ladjami. Tako je leta 1492 odkril Ameriko, tamkajšnje prebivalstvo pa je v prepričanju, da je priplul do Indije, poimenoval Indijanci. Nova celina je dobila ime po Amerigu Vespucciju, ki je trdil, da je ta novo odkrita dežela samostojna celina in ne del Azije.

3.2.1 Delitev sveta

Z geografskimi odkritji in začetkom kolonizacije se je pojavila težnja po novi razdelitvi sveta. Tako sta Portugalska in Španija leta 1494 podpisali tordesillsko pogodbo, v kateri je bila sprejeta razmejitvena črta, ki je potekala po 48. poldnevniku. Ozemlje vzhodno od tega poldnevnika je pripadlo Portugalcem, zahodno pa Špancem.

Če so Španci želeli sodelovati v dobičkonosni trgovini z začimbami, so morali najti alternativno pot do začimbnih otokov. Na to pot se je odpravil Portugalec Ferdinand Magellan leta 1519 po naročilu španskega kralja. Plul je proti zahodu in prispel na Filipine. Tu je bil ubit, vendar je njegovemu pomočniku Sebastianu del Canu, ki je prevzel poveljstvo nad ladjami, uspelo dokončati to zelo pomembno potovanje. V Seviljo se je vrnil 6. septembra 1522 s tonno začimb. To je bilo prvo potovanje okoli sveta. Španci so se po sporazumu iz leta 1494 sklicevali na pravico do trgovanja v Indijskem oceanu. To je pripeljalo do boja za prevlado v Indijskem oceanu in na trgu začimb. Moluki, ki so jih leta 1512 odkrili Portugalci, so bili izrednega pomena, saj je le tu uspevala nageljnova žbica, zato se jim Španci niso želeli odreči. Na otok Tidore so prvič prispeli leta 1521, od leta 1527 naprej pa so že bili naseljeni na otoku. Spor nad lastništvom Molukov je bil rešen s podpisom

pogodbe v Zaragozi leta 1529, v kateri se je Španija odrekla otokom za plačilo 350.000 zlatnikov. Kljub podpisu pogodbe pa je Španija do leta 1545 večkrat skušala prevzeti nadzor nad otoki, vendar neuspešno.

Leta 1564 so Španci ustanovili kolonijo na Filipinih, od koder so tekmovali s Portugalci za nadzor nad začimbnimi otoki. Od 1570 do 1580 sta se državi bojevali za nadzor nad morskimi potmi (De Baudricourt, b.l.). Boj je trajal vse do leta 1580, ko je Španija zasedla Portugalsko in je le-ta postala del španskega imperija, kakor tudi vse njene kolonije. S tem si je Španija zagotovila ekskluziven dostop na trg ter poostrila nadzor nad trgovanjem z začimbami. Nizozemce, ki so bili glavni portugalski distributer za trgovanje z začimbami v zahodni in severni Evropi, so Španci odrezali od trgovanja, in tako so se cene začimb v Evropi povišale.

Ko pa so Španci zasedli Portugalsko, so Nizozemcem zaprli lizbonsko pristanišče, ki je začelo propadati, ker so se tuji trgovci izselili v Amsterdam (Komatar & Capuder, 1924, str. 181). Tako sta združeni Španija in Portugalska dobili nova tekmeca, Nizozemsko in Anglijo. Nizozemci so se zaradi visokih cen začimb in te zelo donosne trgovine odločili, da sami poiščejo pot do Indije.

3.3 Nizozemski boj za začimbe

Nizozemsko je v 16. stoletju sestavljalo 17 provinc, ki so obsegale današnjo Nizozemsko, Belgijo, Luksemburg ter del severne Francije, in je bila del španskega kolonialnega imperija. Za Španijo je bila izrednega pomena zato, ker so njene province sodile med najbogatejše dežele Evrope in so tako bistveno prispevale v špansko blagajno. Na Nizozemskem je nezadovoljstvo naraščalo, saj je nizozemsko plemstvo nasprotovalo španskemu kraljevemu absolutizmu, nizozemska mesta pa so se upirala njegovim davčnim zahtevam. Ko je leta 1566 španski kralj Filip II. zavrnil nizozemsko prošnjo za versko svobodo in odpravo inkvizicije, je izbruhnil upor, ki se je kasneje razvil v boj za politično neodvisnost in versko vojno. Tako se je leta 1567 začela vojna med Španijo in sedmimi nizozemskimi provincami, ki je trajala do leta 1648, z 12-letnim vmesnim premirjem (1609–1621).

3.3.1 Ustanovitev nizozemske Vzhodnoindijske družbe

Nizozemci so imeli že ob koncu 14. in v 15. stoletju svoje ladjeve in tudi pomorske izkušnje, zato so tudi sami želeli pripluti do Indije in otokov začimb. Ko so Španci prevzeli nadzor nad trgovanjem z začimbami in odrezali Nizozemce od trgovanja, so cene začimb v Evropi močno narasle, zato so se Nizozemci odpravili v Indijo. V Indijski ocean so prvič pripluli leta 1595 in pristali na Javi.

Bogat amsterdamski trgovec je leta 1594 ustanovil trgovsko in pomorsko družbo, imenovano (nizoz. *Compagnie van Verre*), družba na daleč. Družba je na Javo poslala ladje z vojaki, kjer so si s silo in dogovarjanjem zagotovili tržišče na Javi in Molukih. Po ustanovitvi družbe so se začele ustanavljati nove, ki so med seboj tekmovala ter si delale škodo. Končno so se leta 1602 združile, in ustanovljena je bila *Vereenigte Oost-Indische Compagnie* (v nadaljevanju VOC) oziroma nizozemska Vzhodnoindijska družba. VOC je imela popoln monopol nad celotno nizozemsko trgovino, tako je bila tudi vsa kolonialna trgovina z Indijo v njenih rokah. Družba je imela veliko samostojnost, gradila je mesta in trdnjave, ustanavljala kolonije, kovala svoj denar, imela je svojo vojsko in pravico napovedati vojno ter sklepati mirovne pogodbe na lastne stroške, imenovala je uradnike in sodnike. Njen bistveni cilj je bil čimprejšnji in popoln prevzem pridelovanja in razdeljevanja začimb.

3.3.2 Osvajanja VOC

Nizozemci so leta 1605 začeli z napadi na portugalske postojanke ter zavzeli otoka Tidore in Ambon na Molukih. Ugotovili so, da sta otoka preveč oddaljena od žarišča azijske trgovine, zato so leta 1606 skušali zavzeti Malako, vendar neuspešno. Istega leta je Španija ponovno prevzela nadzor nad Moluki in sledilo je obdobje nenehnih spopadov med vojskama. Nizozemska je na koncu prevladala zaradi boljše oborožitve, večjega števila ladij in vojakov. Po zmagi Špancev 1606 so Nizozemci oblikovali zavezništvo z vladarjem na otoku Ternate. Na otoku so zgradili več utrdb, eno samo nekaj kilometrov stran od španske, tako da so se Španci borili proti tamkajšnjim domačinom in Nizozemcem. To zavezništvo jim je omogočilo, da so svoj nadzor razširili še na druge, manjše Moluške otoke, bogate z začimbami.

Do leta 1610 je Nizozemcem s pomočjo zaveznikov uspelo vzpostaviti nadzor nad večjim delom Molukov. Pod španskim nadzorom je do leta 1663 ostal južni del otoka Ternate, otok Tidore in nekaj pristanišč na drugih, manjših otokih. Te otoke so Španci oskrbovali s Filipinov.

Leta 1615 so Nizozemci porazili špansko ladjevje na obali Malake in tako zavladali vrsti oporišč na indijski obali. Nato so leta 1619 osvojili majhno pristanišče Džakarta na Javi in ga spremenili v najpomembnejše mesto Batavijo. Javanska država Mataram je skušala v letih 1628 in 1629 pridobiti svoje pristanišče nazaj, a so se Nizozemci uspešno branili.

Naslednja portugalska postojanka, ki so jo zavzeli Nizozemci, je bila otok Cejlon. Zavzeli so ga leta 1638, nadzor nad otokom in pridelovanjem cimeta pa so si pridobili leta 1658, ko so z otoka končno prepodili Portugalce. Leta 1641 so izrinili Portugalce iz Malake, leto kasneje pa so premagali še Špance, ki so prišli na pomoč Portugalcem. Nizozemci so tako prišli do novih portugalskih oporišč in trgovskih postojank ter navezali trgovske stike s Kitajsko in Japonsko. Z zavzetjem Makasarja leta 1669 pa so onemogočili vse nezakonite posle z začimbami. Leta 1684 so zavzeli še Bantam na Javi.

Ker so Perzijci leta 1622 Portugalcem že odvzeli Ormuz, sta v portugalskih rokah ostala samo Goa in Makao (Wolf, 1998, str. 336). Ko so se Portugalci leta 1640 osamosvojili od Špancev, so poskušali Nizozemcem odvzeti svoje ugrabljeno ozemlje, vendar neuspešno.

Do leta 1669, ko je bil z 2. haaškim mirom sklenjen mir s Portugalsko, so imeli v rokah Moluke in Male Sundske otoke (razen vzhodne polovice Timorja), Celebes, Javo in Sumatro, Malako, Cejlon ter nekaj oporišč na vzhodnoindijskem malabarskem bregu (Bleicken et al., 1981, str. 421). Najtrdneje so bili zasidrali na Malih Sundskih in Moluških otokih. Tako so si pridobili najpomembnejša področja pridelovanja začimb; popra, muškatnega oreščka in muškatnega cveta, nageljnovе žbice in cimeta.

3.3.3 Delovanje VOC

VOC je tako dolgo delovala zaradi tega, ker se je ukvarjala z najdonosnejšo trgovino, to pa je bila trgovina z Azijo in njenimi razkošnimi dobrinami, med katerimi so bile tudi začimbe. Povpraševanje po razkošnih dobrinah je v Evropi nenehno naraščalo, z njim pa tudi cena. Ko so imeli pridelovanje začimb pod svojim nadzorom, so omejili ponudbo, da so si zagotovili monopol in ohranjali visoke cene. Ponudbo so omejili z rednim uničevanjem dragocenih gozdov začimbnih dreves in s skupim izvozom v Evropo, ki je bil strogo nadzorovan. Če se je povpraševanje v določenem obdobju zmanjšalo, so raje zažgali začimbe, kot pa da bi spustili ceno. Ker so Nizozemci za vsako ceno želeli obdržati monopol, so ovirali azijsko in evropsko trgovino. Malaka si ni nikoli več pridobila prejšnjega položaja (Wolf, 1998, str. 338).

Monopol pa je družba uveljavljala tudi z bojem ter brez predsodkov in slabe vesti. Na kakšen način je družba delovala, pove tudi pismo Jana Coena, enega vodilnih uslužbencev VOC na Vzhodu, ki ga je leta 1614 napisal svojim nadrejenim na Nizozemsko (The East India companies, 1999, 23. december):

Trgovina v Aziji mora ostati pod našim vojaškim nadzorom, ki mora biti plačano od dobička, ki ga ustvarimo z menjavo. Ne moremo trgovati brez vojne oz. iti v vojno brez trgovanja.

VOC je imela ogromen dobiček, ki je bil povezan z visokimi stroški, med katerimi so bili največji izdatki za vojno.

Da bi si VOC pridobila izključno pravico do trgovanja z začimbami in monopol, je otočanom obljubila, da jih bo na Filipinih branila pred Španci. Sklenili so uradno pogodbo o izključni dobavi začimb s krajevnimi poglavarji na Ambonu in Bandi. Vendar to ni preprečilo prodaje dragocenih začimb domačinov ostalim azijskim in evropskim trgovcem, zato so Nizozemci leta 1621 prebivalce Bande neusmiljeno pobili ali pa so jih izgnali v Batavijo. Pred prihodom VOC je na teh otokih živel okoli 15.000 prebivalcev, 15 let kasneje pa le še 600 (A Taste of Adventure, 1998, 17. december). Na otok so naselili nizozemske naseljence, ki so nato

pridelovali začimbe. Pridelavo nageljnovе žbice in trgovanje z njo je družba nadzorovala tako, da so uničili vse nasade razen tistih na otoku Ambon in nekaj sosednjih otokih. Pridelavo muškata nega oreščka in muškata nega cveta je družba omejila na otok Banda, pri čemer je svoj monopol močno branila. Ternatskemu sultanu so poravnali izgubo dohodkov s plačilom, ki je v knjigah družbe vknjiženo kot »denar za iztrebitev« (Wolf, 1998, str. 337).

Družba je do leta 1681 uničila tudi 3/4 nasadov muškata nega oreščka, predvsem na območjih, ki jih je bilo težje nadzorovati, ter na drugih nezaželenih območjih. Pridelovanje muškata nega oreščka je organizirala na posebnih plantažah. Vsakomur, ki bi brez dovoljenja prideloval, ukradel ali posedoval muškata ni orešček, je grozila smrtna kazen. Da bi preprečili izvoz plodnega semena, so vsak muškata ni orešček namočili v apno, preden so ga izvozili (A Taste of Adventure, 1998, 17. december).

Kljub vsem varnostnim ukrepom, ki jih je družba izvajala, je leta 1770 Francozu z imenom Pierre Poivre uspelo ukrasti nekaj semen nageljnovе žbice, ki jih je pretihotapil na francoske Sejšele, v Réunion in Zanzibar. Do konca 18. stoletja so te nove plantaže nageljnovе žbice pripomogle h kasnejšemu dokončnemu zlomu nizozemskega monopola. Zanzibar je nato postal največji svetovni proizvajalec nageljnovih žbic (A Taste of Adventure, 1998, 17. december).

Z zavzetjem Cejlona so uvedli davek na cimet. Vsak moški prebivalec Cejlona, ki je bil star več kot 12 let, je moral vsako leto oddati 28 kg cimetovega lubja v obliki davka. Nizozemci so to količino vseskozi povečevali, dokler davek ni znašal neverjetnih 303 kg oddanega cimetovega lubja. Takšne količine pa otočani kljub grožnjam in celo smrtni kazni niso mogli doseči, zato so bežali v notranjost otoka, kjer je rasel najboljši cimet in kjer so bili varni pred Nizozemci, saj njihova moč ni segla tako daleč. Zato so leta 1770 začeli sami ustvarjati umetne nasade, evropski trg s cimetom pa so konec stoletja popolnoma monopolizirali. Tako so ustvarjali ogromne dobičke.

Upravno in trgovsko središče nizozemskega imperija je bila Batavija na Javi, od koder so začimbe in ostalo blago iz Vzhodne Azije in Indije z ladjami pošiljali v Amsterdam.

VOC je bila razpuščena leta 1798, bankrotirala pa je leto kasneje, ko so Angleži zaplenili nizozemska posestva v Indiji in južni Afriki.

3.3.4 Nizozemska premoč nad Portugalci

Nizozemci so Portugalce premagali iz več razlogov (povzeto po Wolf, 1998, str. 337-338):

- imeli so večje število ladij, ki so bile boljše izdelave in lažje, opremljene so bile z boljšimi topovi z daljšim dosegom;

- imeli so večje število oporišč, kar jim je omogočalo, da so lahko ostali dalj časa na morju in se bojevali. Portugalci so imeli le eno oporišče, v Goi;
- imeli so večje število vojakov in pomorščakov za vojskovanje. V primeru, da jih je primanjkovalo, so najeli francoske, skandinavske, nemške, in po letu 1652 tudi angleške najemnike. Portugalci so imeli malo pomorščakov in vojakov, le-te pa so morali novačiti tudi med zaporniki;
- Nizozemci so imeli boljšo pomorsko taktiko in boljše izurjene vojake. Portugalska vojska je bila neučinkovita, njeno poveljstvo pa centralizirano;
- glavna skrb in cilj Nizozemcev je bila trgovina, medtem ko so bili Portugalci za boje mnogokrat odvisni od verske motivacije;
- Nizozemci so bili spretni trgovci in so postajali vedno bogatejši, Portugalci pa so zaradi manjšega obsega trgovine in vedno večje odvisnosti od uvoza izdelkov postajali vedno bolj revni.

Da bi si priborili prevladujoč položaj v evropski notranji trgovini, so se Nizozemci vojskovali proti Portugalski in Španiji. Vojskovanje so zanesli na svetovna morja, kjer so se bojevali za prevzem nadzora nad portugalskimi posestvi predvsem v Jugovzhodni Aziji. Nizozemci pa so dobili novega konkurenta v trgovini z začimbami, Anglijo.

3.4 Vzpon Anglije

Zaradi gospodarskih, političnih in verskih razlogov ter želje po obvladovanju svetovnih oceanov, se je sredi 16. stoletja napetost med Španijo in Anglijo močno povečala, sledilo pa je obdobje pomorskih spopadov. Anglija je pomagala nizozemskim severnim provincam pri njihovem boju za neodvisnost od Španije. Ko je španski kralj Filip II. zaplenil vse angleške ladje v španskih pristaniščih, je postalo jasno, da bo prišlo do spopada. Španija je zgradila veliko vojnih ladij in pripravljala napad na Anglijo. Povod za vojno so bile angleške vojne in trgovinske ladje, ki so ropale po obalah Španije, napadale španske ladje in pustošile obrežja španskih kolonij v Ameriki. Pomorske bitke so si sledile od aprila 1587 do konca septembra 1588. Prvi udarec je Španiji zadala Anglija, ko je Francis Drake konec aprila 1587 presenetil španskega kralja in vdrl v špansko пристanišče Cadiz. Napadel je tamkajšnje številno vojno ladjevje, ki se je pripravljalo za napad na Anglijo. Španija je morala svoj napad na Anglijo odložiti za leto dni. Tako je konec maja 1588 proti Angliji odplulo mogočno špansko ladjevje in začela se je angleško-španska pomorska bitka, v kateri je bila Španija poražena in zaradi česar je za vedno izgubila prevlado na morju in mesto vodilne pomorske države.

Po odkritju Amerike je angleško otočje začelo pridobivati strateški pomen, saj se je trgovina preselila na obale Atlantika. Angleži so bili, podobno kot Nizozemci, izvrstni pomorščaki in trgovci ter so poskušali pridobiti nova ozemlja za trgovino. Tudi sami so želeli najti morskot pot v Indijo, zato so leta 1552 iz Anglije odplule tri ladje, vendar odprava ni bila uspešna.

Na pobudo angleške kraljice Elizabete se je Francis Drake 13. decembra 1577 odpravil na obalo Tihega oceana. Plul je skozi Magellanov preliv, dosegel obalo Peruja in se nato odpravil na zahod ter se mimo Moluškega in Malajskega otočja in Rta dobrega upanja 29. septembra 1580 vrnil v Anglijo. Tako je kot prvi Anglež objadral svet. Na moluških otokih je natovoril 7 ton nageljnovе žbice in jih pripeljal s seboj v London. To je spodbudilo angleško kraljico, ki je 3 leta kasneje poslala novo trgovsko odpravo v Indijski ocean, vendar odprava ni bila uspešna. V tretjem poskusu leta 1591 je odprava dosegla Cejlon, od koder se je vrnila z veliko popra.

3.4.1 Angleška Vzhodnoindijska družba

V 16. stoletju je Nizozemska kot glavni posrednik oskrbovala Anglijo z izredno pomembnim blagom, začimbami. Ko je leta 1599 Nizozemska dvignila ceno popra iz 3 na 8 funtov, so se angleški trgovci odločili, da bodo tudi sami vstopili v trgovino z začimbami na Vzhodu (Panikkar, 1993, str. 49). Tako so se angleški trgovci še pred Nizozemci zanimali za Indijo in leta 1600 ustanovili angleško Vzhodnoindijsko delniško trgovsko družbo, katere prvotni cilj je bil odpraviti portugalski monopol v trgovini z začimbami. Toda družba je imela konkurenco in je morala tekmovati s Portugalsko, Nizozemsko in Francijo.

3.4.2 Odprave angleške Vzhodnoindijske družbe

Leta 1601 je družba poslala svojo prvo odpravo 4 ladij v jugovzhodno Azijo. Ladje so se vrnile iz Sumatre z bogatim tovorom, s 1.030.000 funtov popra (Panikkar, 1993, str. 50). Naslednje odprave so bile namenjene na Moluške otoke, da bi se vrnile z začimbami. Družba je odpravo ponovila leta 1604. Tudi ta odprava je bila izredno uspešna, saj so ladje vrnile z veliko popra, nageljnovе žbice in muškatnega oreščka, družba pa je razširila trgovanje na Ambonu in Bandi. Cilj vseh nadaljnjih odprav je bil širjenje poslovanja na malabarski obali, bogati s poprom, ter na drugih območjih, bogatih z začimbami. Prvi dve odpravi angleške Vzhodnoindijske družbe sta prinesli potrebo po odprtju trgovskih postojank v Indiji, da bi lahko menjali bombaž za začimbe. Ker je bila Anglija v vojni s Portugalsko in Španijo (1588–1604), sta bili ti dve odpravi namenjeni na Sumatro in Javo in ne v Indijo. Ko se je s podpisom sporazuma 1604 vojna končala, je bil cilj naslednjih odprav družbe ustanoviti trgovsko postojanko v Indiji. Angleži so namreč ugotovili, da obstaja na Moluškem otočju veliko povpraševanje po indijskem bombažu.

Angleži so za razliko od Portugalcev in Nizozemcev v Indijo prišli samo zaradi gospodarskih interesov. Tam je družba ustanavljala trgovske postojanke in sklepala, po nizozemskem zgledu, pogodbe z domačimi vladarji, kateri so jih varovali pred portugalskimi in nizozemskimi tekmeci. Tako so postavili trgovsko podružnico v Musulipatamu v Golkondi (leta 1611) in v Suratu na zahodni meji mogulske države (leta 1612). Leta 1639 so od manjšega hindujskega poglavarja dobili Madras in ga vodili kot predstavniki indijskih vladarjev (Wolf, 1998, str. 340).

Za Angleže sta postali najpomembnejši mesti Surat kot središče trgovanja na zahodni indijski obali, od koder je cvetela dobičkonosna trgovina s Perzijo, in Madras na vzhodni indijski obali kot središče trgovanja z začimbami, predvsem z indonezijskim poprom. Bombaj, ki je postal angleška kolonija leta 1661, je nasledil Surat. Kalkuta postane angleška kolonija leta 1690.

Tako je angleška Vzhodnoindijska družba pridobila tri pomembne naselbine: Bombaj, Madras in Kalkuto. Od tam je obvladovala svoje manjše postojanke na malabarskem in koromandelskem obrežju ter v Bengaliji (Bleicken et al., 1981, str. 425).

3.4.3 Bitke s Portugalci

V spopadu angleške in portugalske flote pred Suratom leta 1612 so zmagali Angleži, s čimer so dobili pravico do trgovanja v Indiji. Odločilen poraz pa so na zahodni indijski obali Angleži zadali Portugalcem leta 1615, s čimer si je Anglija zagotovila prevlado v Suratu in varen nadzor nad svojim trgovanjem. Leta 1622 si je družba s podpisom sporazuma s Perzijci zagotovila svobodno trgovanje v Perziji, Britanci pa so zagotovili potrebno vojaško pomoč, da so pregnali Portugalce iz Ormuza in Perzijskega zaliva. Tako so Angleži vzpostavili nadzor v Perzijskem zalivu in zaščitili trgovanje s Perzijo.

3.4.4 Bitke z Nizozemci

Otoka Run in Ai sta dva manjša otoka v otočju Banda v Indoneziji. V preteklosti sta bila otoka izredno pomembna zaradi muškatnega oreščka, ki je tam uspeval. Otok Run je postal prva angleška kolonija, ko so ga pomorščaki angleške Vzhodnoindijske družbe leta 1603 našli in navezali stike z domačini. Anglija je na otokih zgradila trgovski postojanki. Ker so Angleži kupovali muškatni orešek po višji ceni in s tem spodkopavali nizozemski monopol, so leta 1615 Nizozemci napadli otok Ai. Angleži so se odmaknili na otok Run, kjer so prerazporedili svoje čete in še isti večer izvedli protinapad ter ponovno zavzeli otok. Leto kasneje je bistveno močnejša nizozemska vojska ponovno napadla otok Ai in ga po mesecu dni spopadov zavzela (Banda Islands, b.l.). Decembra 1616 je na otok Run priplul angleški kapitan Nathaniel Courthope, da bi ga obranil pred Nizozemci. Z domačini je podpisal pogodbo, s katero so otočani sprejeli angleškega kralja kot vladarja otoka, s tem pa so Angleži pridobili monopol nad zelo dragoceno začimbo, muškatnim oreščkom. Nizozemci so po drugi strani želeli prevzeti nadzor nad svetovnimi zalogami muškatnega oreščka, zato je sledilo štiriletno nizozemsko obleganje. Ko so Nizozemci leta 1620 ubili angleškega kapitana, so se Angleži ter njihovi lokalni zavezniki umaknili.

Leta 1619 sta Anglija in Nizozemska sklenili sporazum, ki naj bi veljal dvajset let in po katerem naj bi Angliji pripadla ena, Nizozemski pa dve tretjini indijskega trgovanja (Bohinc, 1992, str. 154). Ta sporazum je propadel, ko so istega leta Angleži s silo skušali zavzeti otok Banda, vendar neuspešno. Ker so se zavedali nizozemske premoči na morju, so se morali

sprijazniti z njihovim nadzorom trgovine z začimbami. Ko so Nizozemci pobili angleške trgovce na Ambonu, so Angleži svojo pozornost obrnili k Indiji, kjer so se bojevali proti Portugalcem, da so lahko ustanavljati trgovske postojanke. Indonezijska trgovina je sicer ostala pomembna za Angleže vse do zadnje tretjine 17. stoletja, vendar so pozornost postopno preusmerili k Indiji (Wolf, 1998, str. 339).

3.4.5 Angleško-nizozemske vojne

Anglija in Nizozemska sta tekmovali za nadzor nad svetovnimi morji zaradi trgovinskih interesov. Leta 1651 je Anglija s Cromwellovo navigacijsko listino prepovedala uvoz s tujimi ladjami. Ta listina je omejevala mednarodno plovbo v Anglijo in njene kolonije in je bila naperjena proti nizozemski pomorski trgovini. Posledice tega zaščitniškega zakona so bile štiri angleško-nizozemske vojne.

V prvi angleško-nizozemski vojni (1652–1654) je zmagala Anglija, Nizozemska pa je morala sprejeti in spoštovati angleški navigacijski zakon. Vojna se je končala s podpisom westminstrskega sporazuma, po katerem bi moral biti otok Run vrnjen Angliji. V prvem poskusu leta 1660 Angležem ni uspelo dobiti otoka nazaj, v drugem, leta 1665, pa jim je to uspelo, vendar so nizozemski trgovci na otoku uničili vsa drevesa muškarnega oreščka (Run, b.l.). Istega leta je Anglija napovedala vojno Nizozemski, ker je želela končati nizozemsko prevlado v svetovni trgovini.

V drugi angleško-nizozemski vojni (1665–1667) je zmagala Nizozemska. Vojna se je končala s podpisom bredskega sporazuma, ki je bil za Nizozemce ugoden, saj je omilil angleški navigacijski zakon. Po tem sporazumu so se Angleži odpovedali boju za muškarni orešček in se odrekli otoku Run v zameno za Manhattan. Angleži so mesto na otoku preimenovali iz New Amsterdam v New York. Nizozemska je s tem sporazumom pridobila popoln nadzor nad bandskim otočjem (Maluku Islands, b.l.).

Tretja angleško-nizozemska vojna (1672–1674) se je končala z zmago Nizozemske in podpisom drugega westminstrskega sporazuma. Z njim se je morala Nizozemska dokončno odpovedati New Yorku.

Četrta angleško-nizozemska vojna (1782–1783) se je končala z zmago Anglije in podpisom pariške pogodbe, s katero je bila Angliji priznana pravica do proste plovbe v Indijskem oceanu, kar pa je bil glavni cilj angleških trgovcev.

Po koncu angleško-nizozemskih vojn je začela nizozemska Vzhodnoindijska družba izgubljati postojanko za postojanko, zadnje so izgubili v letih 1795–1796 in Anglija je naposled le prehitela svojo tekmo, razbila njen trgovski monopol in postala vodilna pomorska sila.

Ko je leta 1736 angleška Vzhodnoindijska družba vzpostavila trgovino na Sumatri, si je pridobila tudi večinski delež nizozemskega trga s poprom.

Angleži so Cejlon zavzeli leta 1796. Za razliko od Nizozemcev so imeli oblast nad celotnim otokom, monopol v trgovini s cimetom pa so obdržali vse do leta 1833. Ko so se Nizozemci umaknili z otoka, so s seboj vzeli sadike cimeta in ustvarili nove plantaže na Sumatri, Javi in Borneu. Francozi so se s cimetom oskrbeli na Mauritiusu in ga prenesli tudi v Brazilijo. Nato so leta 1810 zasedli glavni otok, Banda in Ambon, kasneje leta 1817 pa so seme muškarnega oreščka prenesli na Cejlon, Grenado, v Singapur in ostale angleške kolonije, s čimer je Nizozemska izgubila prevlado v trgovini z začimbami.

Angleži so s pomočjo vojne in trgovske mornarice zavzeli vse nizozemske kolonije razen Jave, novo svetovno trgovinsko središče za začimbe pa je postalo mesto London. Danes je London eno izmed najpomembnejših uvoznih pristanišč za poper (Vidmar, 1962, str. 9).

Angleška Vzhodnoindijska družba je izgubila monopol v menjavi z Indijo leta 1813 in kasneje še s Kitajsko. Vendar je družba preživela do indijskega upora leta 1857, na papirju do 1873. Kljub temu da so se države še naprej spopadale za kolonije, pa nobena država ni mogla več vzpostaviti monopola v trgovini z začimbami, saj so države začele s pridelavo začimb tudi v svojih ostalih kolonijah.

4 NAFTA

4.1 Uporaba nafte nekoč

Nafta kot surovina je znana in se uporablja že približno 8000 let. Prvi so jo začeli uporabljati Sumerci 6000 let pr. n. št., kot vezivo pri pripravi malte, Feničani so jo uporabljali za premazovanje lesa pri gradnji ladij, Perzijci za gradnjo cest, Egipčani za balzamiranje, stari Kitajci, Grki in Rimljani v medicinske namene in tudi za razsvetljavo.

Marco Polo je na svojem potovanju zabeležil, da se v bližini današnjega Bakuja nahaja lepljiva snov, ki jo uporabljajo za čiščenje kameljih ran. Od antike do sredine 19. stoletja je bila ta regija najbolj znana naftna regija na svetu (Meyerhoff, 1983, str. 306). Skozi devetnajsto stoletje je skoraj polovica surove nafte prihajala iz naftnih polj, ki so obkrožala mesto Baku. V tem obdobju je poraba nafte predstavljala le 4 % svetovne energije, kar kaspijski regiji na mednarodni ravni ni prineslo nobene strateške prednosti.

Začetek naftne industrije pa je zaznamoval Američan Edwin L. Drake, ko je avgusta 1859 v bližini mesta Titusville v zvezni državi Pensilvaniji izvrtal prvo naftno vrtino, globoko 21 metrov. Odkril je ogromno naftno nahajališče. To je bil pomemben korak pri množičnem pridobivanju nafte, ki se je v tistem času uporabljala v medicinske namene, za pridobivanje

petroleja kot sredstva za razsvetljavo ter kot olje za mazanje osi koles na kočijah in vozovih. Ker se je povpraševanje po nafti povečevalo, je raslo tudi število naftnih vrtin. Proizvodnja nafte se je od leta 1860, ko je bilo proizvedenih 450.000 sodčkov nafte, povečala na proizvedenih 3.000.000 sodčkov le dve leti kasneje. Prvi naftovod je bil zgrajen leta 1865, da bi se izognili slabim cestam in visokim transportnim stroškom oziroma zaradi potrebe po cenenem transportu nafte od nahajališča do rafinerije.

Američan John D. Rockefeller je leta 1863 ustanovil naftno rafinerijo, leta 1870 pa prvo naftno družbo, *The Standard Oil Company*. Družba se je ukvarjala s črpanjem, transportom ter prodajo nafte in njenih derivatov.

Tehnične inovacije v drugi polovici 19. stoletja so nakazale spremembe na naftnem trgu. Z iznajdbo dizelskega motorja je začelo svetovno gospodarstvo strmo rasti, s tem pa je rasla tudi odvisnost od nafte. Industrijska revolucija je pospešila proizvodnjo avtomobilov, ladij, letal in ostalih proizvodnih strojev, ki so za svoje delovanje potrebovali nafto, zato je njena cena začela rasti.

Z ekonomskega vidika je nafta zaradi svoje omejene količine redka dobrina.

4.2 Širjenje uporabe nafte

Ko so leta 1883 mesti Baku in Batumi (Gruzija) povezali z železnico, je slednje postalo najpomembnejše naftno pristanišče na svetu in prvo pristanišče, ki je zahodnemu trgu ponudilo nafto iz Bakuja. Avgusta 1892 je bil natovorjen prvi moderni tanker Murex, ki je iz Batumija preko Sueškega prekopa odplul v Singapur in Bangkok. Danes je pristanišče premajhno za moderne tankerje, ki zato plujejo v Poti, pristanišče severno od Batumija (Kleveman, 2003, str. 38). Konec 19. stoletja so zaloge nafte odkrili v mestu Grozni (Čečenija), ki je postalo po zalogah drugo največje v tem delu sveta, takoj za Bakujem.

V ZDA je od leta 1914 uporaba nafte hitro naraščala, čemur se je prilagodila tudi vojna in trgovska mornarica, ki je prešla iz uporabe premoga na nafto. Podobno so tudi v železniškem prometu začeli uporabljati dizelske motorje (Clark, 1990, str. 31).

Na drugi strani je tudi Velika Britanija še pred prvo svetovno vojno prilagodila svojo mornarico, letalstvo ter druga vojaška vozila, ki so kot gorivo uporabljala nafto, medtem ko je železniška industrija ostala odvisna od premoga. Na Bližnjem vzhodu je Velika Britanija leta 1908 v Perziji, današnjem Iranu, odkrila nafto. Hkrati je uvedla nadzor nad območjem, da si je zagotovila dovolj zalog nafte za mornarico.

Na območju današnjega Iraka so nafto odkrili leta 1928. Tako je sredi 1930. Bližnji vzhod postal najpomembnejši svetovni vir nafte in ključnega pomena za zagotavljanje stabilnosti

svetovnega gospodarstva (Luft, 2007, str. 198). Danes ta regija poseduje 65 % vseh znanih rezerv nafte in proizvede 37 % surove nafte. Takšna koncentracija zaloga nafte pomeni, da je veliko držav odvisnih od uvoza nafte iz te regije in da bo Bližnji vzhod igral pomembno vlogo na področju svetovnega gospodarstva in politike.

Ker je nafta postajala vsestransko uporabna in še zlasti pomembna za vojaško industrijo, je v začetku 20. stoletja postala strateška dobrina.

4.3 Obdobje prve svetovne vojne

Do preobrata uporabe nafte kot strateške dobrine pride leta 1912, ko se je vrhovno poveljstvo britanske mornarice odločilo, da preoblikuje pogon bojnih ladij s premoga na nafto. To jim je kasneje prineslo prednost v hitrosti in vzdržljivosti pred takratnimi nasprotniki Nemci, ki so imeli ladje na premog. Vendar so bili Britanci, ko se je bližala vojna, v dilemi, saj so imeli dovolj premoga in malo nafte. Velika Britanija se je odločila zaščititi nafto, ki jo je nedavno odkrila v Iranu, in njeno dobavo.

Železnica in naftovod, ki sta bila zgrajena leta 1905, sta bila ključnega pomena za prihod ruskih naftnih proizvodov v Zahodno Evropo. Eden od razlogov, zakaj je Nemčija vstopila v prvo svetovno vojno, je bila želja po prisvojitvi nafte in drugih surovin, dostopnih njihovim tekmicam, za zadovoljitev hitro rastočih civilnih in vojaških potreb (Westing, 1986, str. 22).

Med prvo svetovno vojno se je prvič v zgodovini dogodilo, da so naftne rezerve odločile zmagovalca in poraženca. Nemčija je izgubila vojno, ker je njen vojaški ustroj ostal brez goriva. Še marca 1918 je bil nemški vojaški položaj dober. Vladimir Iljič Lenin je Nemcem prepustil Finsko in Ukrajino, vendar pa nemški general Erich von Ludendorff s tem ni bil zadovoljen, želel je naftna polja v Bakuju. Turške čete, zaveznice Nemčije, so se že pomikale proti Kaspijskemu jezeru in so v juliju in avgustu oblegale mesto Baku, kjer so osvojile nekaj naftnih polj. Vendar pa ta zmaga ni trajala dolgo, saj so Britanci prodrli na sever iz Perzije (Iran) in osvobodili mesto Baku ter tako onemogočili dobavo nafte Nemčiji. Do takrat, ko so Britanci septembra 1918 prepustili mesto turški vojski, je bilo za Nemčijo že prepozno, saj je bila izčrpana in se je 11. novembra 1918 predala (Kleveman, 2003, str. 18).

Da bi države uničile svoje nasprotnike, so uničevale njihove naftne zmogljivosti. Tako je Velika Britanija, da bi ovirala Nemčijo pri njenem napredovanju, med prvo svetovno vojno uničila romunska naftna polja (O'Loughlin Mayer & Greenberg, 1994, str. 78).

V prvi svetovni vojni se je povezava med nafto in vojsko ter vojaško politiko še okrepila, saj je vsa vojaška vozila poganjala nafta. Takratni britanski zunanji minister lord Curzon je izjavil: »Zavezniki so zapluli k zmagi na valu nafte« (Klare, 2001, str. 30). Takšno mnenje je prevladovalo tudi po vojni. Britanskemu zgledu so sledile tudi druge države, ki so začele

iskati možnost nadzora nad tujimi naftnimi viri. Velika Britanija je razširila svoje interese v Perzijskem zalivu in okrepila svoj prevladujoči položaj v današnjem Iranu. Francozi so uspeli pridobiti koncesijo v Mosulu, v severozahodnem Iraku. Nemčija in Japonska, ki nista imeli domačih naftnih virov, pa sta načrtovali, da bosta pridobili nafto v Romuniji in nizozemski koloniji, današnji Indoneziji (Klare, 2001, str. 31). V državah, bogatih z nafto, v Združenih državah Amerike (v nadaljevanju ZDA), Venezueli in Kolumbiji so hitro zamenjali nafto za premog. Poraba nafte se je med prvo svetovno vojno in po njej močno povečala, zato države niso bile več sposobne zadovoljiti presežnega povpraševanja na domačem trgu in je večina držav začela iskati naftna nahajališča v tujini. Prav tako je bil izrednega pomena nadzor nad naftnimi nahajališči. Tako je Bližnji vzhod je postal center pozornosti Nemčije, Rusije, Velike Britanije in ZDA, kjer so želele države prevzeti nadzor nad naftnimi polji v Perzijskem zalivu.

Dobrine, ki so vitalnega pomena za nacionalno varnost, lahko sprožijo uporabo vojaške sile v primeru, da obstaja nevarnost do njenega dostopa. Vse od začetka 20. stoletja predstavlja nafta ključno dobrino z vidika uspešnosti v vojni (Klare, 2001, str. 29).

4.4 Obdobje med vojnama

Nemčija, Italija in Japonska so bile pred drugo svetovno vojno prepričane, da jim lahko uspe pridobiti ogromne količine nafte, potrebne za mehanizacijo in transport ter proizvodnjo ostalih vojaških proizvodov, le z dejanskim posedovanjem nafte in ostalih virov. Italija in Japonska sta skušali to doseči preko kolonialnega širjenja, Nemčija pa je želela pridobiti ozemlje Sovjetske zveze (Westing, 1986, str. 24).

Do vojne za Chaco (1932–1935) med Paragvajem in Bolivijo je prišlo zaradi zmotnega prepričanja, da je regija bogata z nafto (Westing, 1986, str. 12). Bolivija je izgubila večino tega ozemlja.

Italija leta 1935 napade Etiopijo, kot odgovor na to Romunija in Sovjetska zveza uvedeta embargo za Italijo, ki pa ni dosegel svojega namena (Westing, 1986, str. 40).

Tudi Japonski je zaradi njene agresije v vzhodni Aziji grozil embargo s strani ZDA, in to bi lahko bil razlog, zakaj je Japonska začela drugo svetovno vojno v Pacifiku (Westing, 1986, str. 40).

4.5 Obdobje druge svetovne vojne

Povod večjega števila ključnih bitk druge svetovne vojne je bila želja držav, da prevzamejo nadzor nad oskrbo z nafto na področjih, ki jih nadzirajo njihovi sovražniki, tekmeci. Po izbruhu vojne so Japonci leta 1942 okupirali današnjo Indonezijo, kjer so prevzeli nadzor nad

naftnimi polji. To je zaskrbelo ZDA, ki so uvedle embargo na izvoz nafte na Japonsko. Vojna z ZDA je bila neizogibna.

Tako kot v prvi je tudi v drugi svetovni vojni kaspjska nafta igrala pomembno vlogo za Nemce. Naftne rezerve, ki jih je posedovala Sovjetska zveza, so postale motivacija nemške agresije. Nemčija je obupno potrebovala nafto, kar je leta 1941 sprožilo napad na SZ. Poleg Moskve in Leningrada je bil cilj Nemčije napad na sovjetsko naftno središče, mesto Baku v današnjem Azerbajdžanu. Hitler je bil prepričan, da bodo Nemci brez Bakuja izgubili vojno. Nemška vojaška vozila so velikokrat obtičala za več dni, ko so čakali na nove zaloge nafte (Kleveman, 2003, str. 19). Zaradi silovitih napadov Nemčije v Kavkazu je bila oskrba z nafto motena tudi v Sovjetski zvezi.

Poskus Japonske in Nemčije se je slabo končal. Japonski načrti za uvoz indonezijske nafte so preprečili ameriški zračni in letalski napadi na naftne tankerje. Nemško zavzetje Bakuja pa so preprečili Rusi. Zaloge nafte Nemčije in Japonske so se zelo zmanjšale, zato njuni vojski nista uspeli nuditi uspešnega odpora, kar je na koncu vodilo v njun poraz.

25 % vseh ladij, ki so jih ZDA izgubile med drugo svetovno vojno, so predstavljali naftni tankerji (O'Loughlin et al., 1994, str. 78).

Med drugo svetovno vojno je bilo 15 % vseh zavezniških bombnih napadov, da bi onemogočili dostop, uperjenih v uničenje nemških naftnih zmogljivosti (O'Loughlin et al., 1994, str. 78).

4.6 Obdobje po drugi svetovni vojni

Ameriška politika se je leta 1943 jasno opredelila glede zaščite nafte v Perzijskem zalivu, ko je takratni ameriški predsednik Franklin D. Roosevelt odobril vojaško pomoč in podporo Savdski Arabiji. To je potem pripomoglo k vzpostavitvi diplomatskih odnosov med ZDA in Savdsko Arabijo. Tako sta se leta 1945 srečala ameriški predsednik Franklin D. Roosevelt in savdski kralj Abdel-Aziz. Dognanje, da je perzijska nafta vitalnega varnostnega in nacionalnega pomena za ZDA, je povzročilo, da so ZDA postopno krepile svojo vojaško navzočnost na tem območju. Na začetku hladne vojne ZDA niso posvečale pretirane pozornosti Perzijskemu zalivu, saj so se zanašale na svojega zaveznika, Veliko Britanijo, ki je igrala ključno vlogo pri vzdrževanju mira v Perzijskem zalivu pred prvo svetovno vojno in do 1970. Nato je leta 1968 britanski premier Harold Wilson naznanil umik vojske iz Sueza do konca leta 1971, zato so se ZDA zbale, da bo prišlo do nemirov in prevzele odgovornost za vzdrževanje miru (Klare, 2001, str. 59).

Kar Perzijski zaliv loči od ostalih naftnih nahajališč je to, da sta se ZDA in Velika Britanija odločili, da bosta uporabili vojaško silo za zagotovitev prostega pretoka nafte iz Perzijskega

zaliva. Prost in varen transport nafte iz Perzijskega zaliva pa je povečal pomen Sueškega prekopa. Ta je bil šest mesecev zaprt zaradi druge arabsko-izraelske vojne leta 1956 in kar sedem let zaradi tretje arabsko-izraelske vojne leta 1967. Naftni tankerji so v tem obdobju pluli po veliko daljši poti mimo Rta dobrega upanja.

Sredi 1930. je Bližnji vzhod postal najpomembnejši svetovni vir energije. Ta regija danes proizvede 37 % svetovne nafte in poseduje 65 % znanih rezerv nafte. Takšna koncentracija zaloga nafte na Bližnjem vzhodu pomeni, da je ta regija že v preteklosti in bo tudi v prihodnosti igrala pomembno vlogo na področju svetovne politike in ekonomije. Večina držav je odvisna od uvoza nafte s tega področja.

4.6.1 Iransko-iraška vojna

V obdobju hladne vojne je bila ameriška varnostna politika uperjena v iskanje zaveznikov v morebitnem skupnem boju proti Sovjetski zvezi. Ko je Sovjetska zveza leta 1979 napadla Afganistan, so ZDA ocenile, da skuša preko Afganistana in Pakistana razširiti svoj vpliv na jug Azije in v Perzijski zaliv. Nestabilnost v Perzijskem zalivu je povzročila iranska revolucija leta 1979, poglobil pa jo je iraški napad na Iran leta 1980. Istega leta je predsednik ZDA Carter izjavil: »Vsak poskus katere koli druge sile, ki bi želela pridobiti nadzor nad Perzijskim zalivom, bo razumljen kot napad na najbolj vitalne interese ZDA, zato bodo od tega odvrnjeni z vsemi sredstvi, tudi uporabo vojaške sile, če bo to nujno« (Klare, 2001, str. 4). Od takrat naprej nafta kot strateška dobrina, od katere sta odvisna gospodarska rast in razvoj, oblikuje politiko v Perzijskem zalivu.

Leta 1978 izbruhnejo nasilništvo in protesti proti tedanjemu iranskemu šahu Mohamedu Rezu, ki je bil proameriško usmerjen. Seveda so imele ZDA strateški in gospodarski interes na tem območju. Ko je bil leta 1979 šah odstavljen, je na oblast prišel šiitski voditelj Homeini, ki je končal zahodno usmerjeno politiko Irana in uvedel islamsko republiko. ZDA so bile primorane spremeniti svojo politiko v Perzijskem zalivu, saj je njihov glavni interes ostajal enak, torej neoviran dostop do nafte v Perzijskem zalivu.

Istega leta, 1979, je oblast v Iraku prevzel Sadam Husein, ki je izkoristil neurejene razmere v Iranu in ga konec leta 1980 napadel. V osem let trajajoči vojni je Irak želel zavzeti iransko nafto ter oblast v Perzijskem zalivu, ZDA pa so ga podprle. Irak je napadel iransko naftno infrastrukturo, Iran pa je odgovoril z napadom na tankerje v zalivu. Med vojno sta obe strani druga drugi uničili veliko naftne infrastrukture. Ker sta obe državi tudi pomembni izvoznici nafte, sta posledično prejemale manjše naftne dohodke, kar jima je vedno bolj oteževalo nadaljevanje vojne. Med vojno je Iran napadal tankerje, ki so prevažali nafto v Perzijskem zalivu in se tako maščeval Kuvajtu in Savdski Arabiji, ker sta finančno podpirali Irak. Takrat so ZDA prvič izvršile Carterjevo doktrino. Tedanji ameriški predsednik Ronald Reagan je kuvajtskim tankerjem odobril uporabo ameriških zastav ter jih zaščitil s svojo mornarico, da

je zagotovil varen prevoz nafte. Tako so na videz nevtralne ZDA pomagale Iraku. Kljub temu da je vojno dobil Irak, sta obe državi utrpeli veliko škodo in izgube.

4.6.2 Iraški napad na Kuvajt

Izčrpanost po vojni z Iranom je bila velika, zaradi česar se je Irak soočil z zelo nevarno ekonomsko situacijo. Voja je povzročila ogromno zadolženost Iraka do Savdske Arabije in Kuvajta. Sprva je Sadam Husein skušal prepričati OPEC (angl. *Organization of the Petroleum Exporting Countries*), da dvigne ceno nafte in iraške proizvodne kvote, da bi lažje odplačeval svoj visok dolg iz iransko-iraške vojne. Ker pa se po koncu vojne Kuvajt ni želel pogajati glede dolga ali naftnih rezerv, je to za Sadama Huseina pomenilo dodatno finančno spodbudo za napad na Kuvajt.

Razlog za iraški napad na Kuvajt leta 1990 je bil finančne narave, saj je desetletje trajajoča vojna z Iranom povzročila ogromno zadolženost Iraka do Savdske Arabije in Kuvajta (Shelley, 2005, str. 80). Irak je obtožil Kuvajt, da je v poznih 1980. črpal več nafte iz skupnega naftnega polja Rumalia, kot je njegov pravičen delež, in pod to pretvezo avgusta 1990 napadel Kuvajt (Klare, 2001, str. 52). Irak je napadel kuvajtske naftne zmogljivosti, zaradi česar se je nafta še nekaj naslednjih mesecev izlivala v okolje, dokler niso novembra 1991 ukrotili zadnjega naftnega izvira.

Iraški napad na Kuvajt je povečal nevarnost varnega dostopa do nafte v Perzijskem zalivu, saj je Sadam Husein za kratek čas nadziral kar petino svetovnih zalog nafte. Tako se mu je uresničila želja po višjem dohodku od nafte in nadzoru nad bogatimi naftnimi viri, a ne za dolgo.

4.6.3 Operacija Puščavski vihar

Kuvajt je med iransko-iraško vojno zaradi iranskih napadov na kuvajtske tankerje zaprosil za pomoč, kar je ameriški mornarici omogočilo prihod v zaliv in širjenje ameriških čet na tem območju.

Carterjevo doktrino so ZDA ponovno uporabile med iraško okupacijo Kuvajta in njegovimi pripravami za napad na Savdsko Arabijo. Ker bi iraški nadzor nad naftnimi polji v Kuvajtu in Savdski Arabiji pomenil preveliko ekonomsko grožnjo Zahodu, se je ameriški predsednik H. W. Bush odločil, da bo z vsemi sredstvi branil Savdsko Arabijo in izgnal Iračane iz Kuvajta, če bo to potrebno. Ameriški predsednik je dejal, da iz tega območja »naša država uvozi skoraj polovico nafte, ki jo potroši, kar lahko pomeni veliko grožnjo naši gospodarski neodvisnosti«, zato je »suverena in neodvisna Savdska Arabija vitalni interes ZDA« (Klare, 2001, str. 34). ZDA so spor sprva skušale rešiti po diplomatski poti, vendar neuspešno. Združeni narodi so Iraku postavili ultimat za umik njegovih čet iz Kuvajta do 15. januarja 1991. Ker Irak tega ni storil, se je začela vojaška operacija, imenovana »Puščavski vihar«,

katere cilj je bil braniti naftna polja v Savdski Arabiji in povrnitev kuvajtske neodvisnosti. ZDA je skupaj z državami zaveznicami uspelo pregnati iraške čete iz Kuvajta. Spopadi so se končali 28. februarja 1991.

ZDA so po obeh posredovanjih v Perzijskem zalivu ugotovile, da je najpomembnejša njihova vojaška prisotnost na tem območju. Pri prvem posredovanju so Iranu preprečile, da postane vodilna država v regiji, v drugem pa so to preprečile Iraku. Dominacija katerekoli od teh dveh držav in zaščita njunih interesov bi lahko za ZDA in Zahod pomenila oviran dostop do nafte. Po koncu hladne vojne je v ospredju ameriške zunanje politike zaščita njenih lastnih interesov, predvsem zaščita naftnih polj in obramba pomorskih poti, po katerih poteka transport nafte, saj je od nje odvisna vsa industrija. Pri transportu nafte na tem območju so najbolj ranljivi deli naslednji: Ormuška ožina, ki povezuje Perzijski zaliv z Indijskim oceanom, ožina Bab el Mandeb, ki povezuje Rdeče morje in Indijski ocean, ter Sueški prekop, ki povezuje Rdeče morje in Sredozemsko morje.

Po iransko-iraški vojni pa do vojne v Iraku leta 2003 so ZDA okrepile svojo vojaško prisotnost v regiji in zgradile vojaške baze v Kuvajtu, Katarju in Bahrajnu.

4.6.4 Vojna v Iraku 2003

ZDA so decembra 1998 izvedle vojaško operacijo, imenovano »Puščavska lisica«, katere namen je po besedah tedanjega ameriškega predsednika Billa Clintona bil onemogočiti izvajanje »iraškega programa za jedrsko, kemično in biološko orožje ter njihove vojaške zmogljivosti, s katerimi grozijo sosednjim državam« (Klare, 2001, str. 66).

Po terorističnem napadu na ZDA 11. septembra 2001 je George W. Bush iraški režim vključil v del vojne proti terorizmu, zaradi domnevnega posedovanja orožja za množično uničevanje. Poleg tega so ZDA nasprotovale totalitarnemu režimu, ki naj bi podpiral terorizem. Čeprav mednarodni inšpektorji niso našli orožja za množično uničevanje, so ZDA z zaveznicami brez soglasja Združenih narodov 18. marca 2003 napadle Irak. Zelo hitro so zavzeli večino naftne infrastrukture in jo zaščitili, da bi s tem zmanjšali morebitno škodo. Zaščita naftne infrastrukture je bila ena izmed najpomembnejših nalog. Vojaško posredovanje je trajalo do 1. maja 2003, ko je Bush oznanil, da so se večje vojaške operacije v Iraku končale. Kljub temu pa so se iraški upori nadaljevali, pojavile so se sabotaže naftnih polj, kar je pomenilo določeno nevarnost za naftno infrastrukturo.

V ozadju naj bi šlo za prevzem naftne industrije in ogromne dobičke, ki jih prinaša. Hkrati pa so ZDA še okrepile svoj položaj in nadzor v Perzijskem zalivu. Velike sile so si zaradi strateških razlogov privoščile t. i. »preventivni udar«, ki naj bi preprečil njim neželen razvoj na območjih oziroma v državah, ki so jih opredelile kot strateško pomembne (Zupančič, 2005, str. 8). Primer takšnega preventivnega udara je tudi ta ameriška intervencija v Iraku.

5 POMEN VODE

Voda je tako kot nafta ključnega pomena za človekov obstoj in razvoj, saj jo potrebujemo za pitje, kopanje, higieno, proizvodnjo hrane, razvoj kmetijstva in industrije, pridobivanje električne energije in transport. Po poročanju Svetovne banke je minimalna dnevna količina vode, ki jo človek potrebuje, da ostane živ in zdrav, med 100 in 200 litri, kar letno znese od 36 do 72 kubičnih metrov vode na osebo. Če upoštevamo še količino vode, potrebne s strani industrije, kmetijstva in proizvodnje energije, znaša dnevna poraba vode na osebo približno 1000 kubičnih metrov. Ocenjeno je, da se 10 % vode, ki je na voljo, uporablja za potrebe gospodinjstev, 20 % za industrijske potrebe in 70 % za namakalno kmetijstvo. Pritisk na razpoložljivost sladke vode se veča z rastjo prebivalstva, ekonomskim razvojem in onesnaženostjo.

70 % našega planeta pokriva voda, od tega dobrih 97 % predstavljajo oceani in morja, preostali 3 % pa pripadajo sladki vodi. Od teh slabih 3 % sladke vode jo je približno 2/3 ujete v ledenikih, večina preostale količine je ujeta globoko v zemlji, zato je ocenjeno, da ima človeštvo na razpolago manj kot 1 % svetovne zaloge sladke vode oziroma 0,01 % celotne zaloge vode na zemlji (Klare, 2001, str. 143).

Dodaten vir sladke vode predstavlja arteška voda. Arteška voda je voda iz pradednine, ki je v obliki velikanskih podzemnih rezervoarjev uskladiščena oziroma ujeta med dve zemeljske plasti globoko pod zemeljskim površjem. Glede na svoj geološki položaj in porazdelitev je primerljiva z nahajališči nafte. Tudi tehnologija in postopki za črpanje arteške vode so identični tistim za črpanje nafte. Ciklusi naravne obnove zalog arteške vode so dolgi več stoletij, največkrat več tisočletij, v nekaterih primerih pa se zaloge po naravni poti ne obnavljajo. Zato lahko za razliko od ostalih vodnih virov, v tem primeru, podobno kot pri nafti, dejansko govorimo o neobnovljivem naravnem viru (Milovac, 2006, str. 114). Arteška voda je pomemben vir sladke vode in se nahaja v Izraelu, Savdski Arabiji, Libiji, Jemnu, Združenih arabskih emiratih, Kuvajtu, Avstraliji, na Zahodnem bregu, na severozahodu Indije, severu Kitajske in jugozahodu ZDA. V nekaterih državah se zaloge arteške vode nahajajo dovolj blizu zemeljskemu površju, zato jo uporabljajo v kmetijstvu in za potrebe mestnega prebivalstva.

Sladko vodo lahko pridobivamo tudi s pomočjo tehnologije razsoljevanja. Najprej so jo začeli v 70. letih minulega stoletja uporabljati na Bližnjem vzhodu, danes pa jo uporabljajo že v 150 državah. Danes s tehnologijo razsoljevanja vsak dan pridobimo 60 milijard litrov sladke vode iz 14.450 delujočih obratov. Vendar pa je potrebno opozoriti, da je tehnologija razsoljevanja izredno draga, zato si jo lahko privoščijo le bogatejše države.

Pomanjkanje vodnih virov je problematično na Bližnjem vzhodu, severu Afrike in v podsaharski Afriki, s pomanjkanjem vode pa se zaradi visoke rasti prebivalstva srečujejo tudi

na jugu Azije. Pomanjkanje pitne vode, poslabšanje kvalitete ali zmanjšanje njene količine in neenakomerna distribucija lahko vodijo v politično nestabilnost ali pa nasilje, kar lahko ima nepredvidljiv vpliv na stabilnost regije.

Ravno zaradi tega, ker je voda ključnega življenjskega, kulturnega in ekonomskega pomena, so spori zaradi vodnih virov v veliki večini primerov države udeleženke pripeljali do sodelovanja in niso vodili v vojno.

Obstaja veliko primerov, ko je voda prispevala h konfliktu, zelo redko pa je edini vzrok zanj. Edini zabeležen incident o neposredni vojni za vodo se je zgodil 4500 let nazaj med dvema mezopotamskima mestoma Lagash in Umma, to je v današnjem južnem Iraku (Wolf, Yoffe & Giordano, 2003, str. 30). Mesti sta se bojevali za nadzor nad vodnimi viri porečja Tigrisa in Evfrata.

5.1 Voda kot strateška dobrina

Zaradi rasti prebivalstva se povečuje povpraševanje po vodi za dnevne potrebe ljudi in za proizvodnjo hrane ter industrijsko proizvodnjo. Visoka rast prebivalstva pa je zelo skoncentrirana ravno na območjih, ki že zdaj trpijo pomanjkanje vode. Zaradi tega je Izrael leta 2000 pričel z izgradnjo tovarn za razsoljevanje ob Sredozemski obali. Prva je bila zgrajena 2005 v Ashkelonu. Za tovarno je predvideno, da bo zadovoljevala med 5 % in 6 % celotnih izraelskih potreb po vodi (Bard, 2007, 1. avgust).

Voda ima glavno družbeno, kulturno in ekološko vlogo ter zato ne more biti prepuščena izključno trgu. Določene družbene vrednote in cilji zahtevajo neposredno in močno podporo ter zaščito s strani vlade. Voda je strateški vir, saj je tako javna dobrina kot tudi nenadomestljiv vložek za mnoge industrijske in kmetijske proizvode. Ko povpraševanje po vodi preseže njeno ponudbo, je država sposobna izvesti vojaško akcijo v imenu ekonomske in nacionalne varnosti.

Spore glede vode je potrebno obravnavati v širšem političnem, etičnem in verskem kontekstu. Voda ni edini razlog za konflikt in je tudi redkokdaj najpomembnejši razlog za konflikt, vendar pa lahko pospeši obstoječo napetost in tako bistveno pripomore h konfliktu. Najbolj očiten razlog za konflikte je konkuriranje za omejene količine vode. Kadar je vodni vir redek, to povečuje možnost napetosti za njegovo razporeditev. Na razporeditev vode pa vedno bolj vpliva tudi naše zavedanje glede okoljskega in ekonomskega pomena vode za ekosistem, zaradi česar se nagibamo k zagotavljanju potrebne vode za vzdrževanje tega ekosistema, ki ga voda oskrbuje. Naslednji problem, vezan na vodo, je njena kakovost. Večja kot je onesnaženost vode, nižja je njena kakovost, nizka kakovost vode pa pomeni, da je le-ta neuporabna za pitje, industrijo in včasih celo za kmetijstvo. Onesnažena voda pomeni hudo grožnjo za zdravje ljudi in ekosistem. Kakovost vode je tudi močno vezana na količino vode.

Manjša količina vode pomeni njeno večjo onesnaženost, prevelika količina vode pa lahko vodi v onesnaženje zaradi poplavljanja (Wolf, Kramer, Carius & Dabelko, 2005, str. 81).

Bližnji vzhod je območje, polno politične in vojaške sovražnosti med državami zaradi zgodovinskih, verskih, ideoloških, geografskih in etičnih razlik (Fox, 1993, str. 44). Tako lahko pomanjkanje vodnih virov na tem področju služi kot sprožilec meddržavnega konflikta, tudi vojne. Voda na tem območju predstavlja strateško dobrino, saj je generator razvoja.

Aprila 1991, kmalu po zalivski vojni, je generalni sekretar Združenih narodov dr. Boutros Ghali jasno izjavil, da bo naslednja vojna na Bližnjem vzhodu vojna za vodo, zaradi njenega akutnega pomanjkanja, zato lahko to območje postane »bomba, ki čaka, da jo bo razneslo« (Fox, 1993, str. 49).

Leta 1995 je podpredsednik Svetovne banke, Ismail Serageldin zatrdil: »vojne naslednjega stoletja bodo vojne za vodo« (Wolf et al., 2005, str. 83). To opozorilo se je nanašalo na suh in sovražen Bližnji vzhod, kjer je že bila mobilizirana vojska in sproženi streli zaradi tega redkega in dragocenega vira.

5.2 Arabsko-izraelski konflikti

Po ugotovitvah raziskovalcev z Oregonske državne univerze je bilo po letu 1950 od 37 dejanskih vojaških spopadov zaradi vode kar 32 le-teh na Bližnjem vzhodu; v 30 spopadov so bili vpleteni Izrael in njegovi arabski sosedje (Wolf et al., 2005, str. 84). Praktično vsi so izbruhnili zaradi reke Jordan in njenih pritokov, ki milijone ljudi oskrbujejo z vodo za pitje, umivanje in kmetovanje (Belt, 2010, str. 125). Zato ni čudno, da kadar govorimo o vojnah za vodo, pomislimo na suh in sovražen Bližnji vzhod, kjer se države bojujejo za ta neprecenljiv in redek strateški vir.

Izraelski ministrski predsednik Moshe Sharett, ki je bil na tem položaju v letih 1954 in 1955, je izjavil: »Za Izrael voda ni luksuz. Ni samo željen in koristen dodatek k našim naravnim resursom. Voda je življenje« (Klare, 2001, str. 141). Pod temi pogoji bo Izrael vsako grožnjo za moten pretok vode v prihodnosti interpretiral kot upravičen razlog za vojno, če se vsa ostala sredstva izkažejo za neuspešna. Te grožnje so bile uresničene kasneje, v 1960., 1970. in 1980.

5.3 Obdobje po letu 1948

Oboroženi spopadi zaradi Jordana so se začeli z ustanovitvijo Izraela leta 1948 in spoznanjem, da viri, potrebni za oskrbo te države z vodo, ležijo onkraj njenih meja. Preživetje države je bilo odvisno od reke, ki ima povirje v Siriji in Libanonu, vode pa uskladiščene v Galilejskem jezeru, kamor se stekajo pritoki iz sosednjih dežel (Belt, 2010,

str. 125). Izrael prvotno ni bila država v zgornjem toku reke, vendar je skozi obdobje arabsko-izraelskih vojn pridobil vodilni položaj in nadzor nad vsemi pomembnimi pritoki razen rek Dan in Yarmuk. Izrael ima naravni rezervoar, in to je Galilejsko jezero. Galilejsko jezero je ogromen potencial sladke vode, zato so tamkajšnji konflikti na Zahodnem bregu in Golanskem višavju prav gotovo povezani tudi z geostrateškim pomenom vode in jezerskega površnega območja (Frantar, 2004, str. 23). V številnih arabsko-izraelskih konfliktih so oboroženi spopadi izbruhnili zaradi želje po nadzorovanju vodnih virov.

15. maja 1948 je Izrael razglasil neodvisnost, kar je sprožilo vojno med novo državo in arabskimi sosedami. Izrael si je s to vojno, ki je razdelila porečje reke Jordan med štiri države, in sicer med Libanon, Sirijo, Jordanijo in Izrael, precej povečal svoje ozemlje. Ker sta bila med Izraelom in ostalimi arabskimi državami prisotna velika sovražnost in nezaupanje, je bilo skupno upravljanje porečja nemogoče. Namesto tega je sledilo obdobje enostranskih načrtov za razvoj in izkoriščanje reke Jordan. Tako je Jordanija začela s preusmeritvijo reke Yarmuk v kanal kralja Abdulaha za namakalne namene. Na drugi strani je Izrael objavil svoj vse-izraelski načrt, ki je vključeval izsušitev jezera Hula in tamkajšnjih močvirij za pospešitev kmetijstva ter preusmeritev severnega dela reke Jordan na gosteje poseljeno obalno območje.

Po letu 1948 Izrael vsak poseg Sirije ali Libanona v zgornji tok Jordana in njegove pritoke razume kot sovražno dejanje (Belt, 2010, str. 127).

5.3.1 Sirsko-izraelski odnosi

Poleg močvirij, ki so ležala na demilitariziranem območju, je Izrael na tem območju leta 1953 začel z izgradnjo nacionalnega vodooskrbnega sistema (ang. *National Water Carrier*), kar je še dodatno povečalo napetost v odnosih s sosednjo Sirijo. Sirija je nato razvrstila svoje oborožene sile in topniške enote na mejo z Izraelom in začela obstreljevati konstrukcijo in gradbišče, prav tako je protestirala pri Združenih narodih, ki pa so Izraelu leta 1954 z resolucijo dovolili nadaljevanje del. Kljub občasnemu obstreljevanju je Izraelu leta 1964 uspelo končati projekt (Fox, 1993, str. 116). Izraelski nacionalni vodooskrbni sistem transportira vodo po vrsti kanalov, vodovodov in tunelov od konca severnega dela Galilejskega jezera proti Tel Avivu, puščavi Negev in Gazi.

Med leti 1951–1953 in ponovno med 1964–1966 je prišlo do občasnega obstreljevanja med Izraelom in Sirijo zaradi projektov preusmeritve toka reke Jordan. Zadnja izmenjava ognja leta 1966, ki je vključevala napad s tanki in letali, je zaustavila izgradnjo sirskega projekta preusmeritve reke in s tem učinkovito ustavila sovražnost med državama zaradi vode. Skoraj leto dni kasneje, leta 1967, je izbruhnila vojna (Wolf et al., 2005, str. 83).

Sirsko-izraelski odnosi niso dobri, saj sta bili državi zaradi vodnih virov od leta 1949–1967 vpleteni v stalne oborožene spore na njuni meji. Večina spopadov se je nanašala na sporna,

demilitarizirana območja, ki si jih je Izrael vse od leta 1948 skušal priključiti. Spopadi so se nadaljevali skozi 1950., do 1960. pa sta bili državi dejansko v vojnem stanju (Fox, 1993, str. 137). Sirci so redno obstreljevali Golansko višavje, kamor je Izrael pod pretvezo, da bodo obdelovali zemljo, naselil vojake.

5.3.2 Jordansko-izraelski odnosi

Med Izraelom in Jordanijo so potekala skrivna pogajanja glede upravljanja reke Jordan, in to kljub temu, da sta bili državi v vojni. Ti pogovori so potekali vse od propada Johnstonovih pogajanj med leti 1953–55 (Wolf et al., 2005, str. 85). Johnstonov sporazum je Jordaniji zagotavljal dostop do Galilejskega jezera in nadzor nad večino reke Yarmuk, Izrael pa bi obdržal nadzor nad zgornjim tokom reke Jordan in bi imel pravico preusmerjati vodo iz Galilejskega jezera za potrebe nacionalnega vodooskrbnega sistema. Johnstonova pogajanja so propadla, ker Arabci na eni strani niso želeli podpisati ničesar, kar bi se lahko interpretiralo kot priznanje države Izrael, Izraelci pa se niso želeli odreči delu Galilejskega jezera in delu reke Jordan. Po propadu pogajanj so Izraelci pospešili izgradnjo nacionalnega vodooskrbnega sistema, Jordanci pa dela na kanalu kralja Abdulaha.

Leta 1960 so arabski voditelji začeli razmišljati o tem, kako Izraelcem preprečiti izgradnjo njihovega projekta. Strinjali so se glede drznega vsearabskega načrta: zaježitve rek Hasbani v Libanonu in Baniyas v Siriji ter preusmeritve vode v reko Yarmuk in v kanal kralja Abdulaha v Jordaniji, s čimer bi voda obšla reko Jordan in Galilejsko jezero, glavni dovod za izraelski nacionalni vodooskrbni sistem. Arabski plan je pomenil resno grožnjo za Izrael. Ko je izraelski zunanji minister Golda Meir leta 1960 izvedel za arabski načrt, je opozoril, da kakršnokoli preusmerjanje reke Jordan oziroma njenih pritokov predstavlja »odkrit napad na izraelski način preživljanja« in ga bodo razumeli kot »grožnjo miru« (Klare, 2001, str. 169).

5.4 Šestdnevna vojna

5.4.1 Ozadje šestdnevne vojne

Arabsko-izraelska vojna leta 1967 je bila posledica želje po nadzoru nad reko Jordan in njenimi pritoki. Potrebno je vedeti, da je regija zelo suha, z majhnimi količinami dežja, zato voda predstavlja strateško pomembno dobrino za življenje in razvoj. Dejavnik, ki je bistveno prispeval k tretji arabsko-izraelski vojni leta 1967, v kateri je Izrael nastopil proti Siriji, Jordaniji in Egiptu, je bila želja Arabcev, da bi preusmerili reko Jordan, ki je glavna reka, s katero se oskrbuje tudi Izrael. Prav tako je bila vojna posledica predhodnega dveletnega obstreljevanja med Izraelom in Sirijo v zgornjem toku reke Jordan in njenih pritokov. Najbolj sporna je bila izgradnja izraelskega nacionalnega vodooskrbnega sistema, ki je bil zgrajen leta 1964 in je lociran znotraj izraelskih meja pred letom 1967. Po končanju tega projekta so Arabci ocenili, da Izrael preusmerja 75 % reke Jordan, kar je nedopustno, saj večina reke s

pomembnimi pritoki leži v Siriji in Jordaniji. Poleg tega sta se Sirija in Jordanija zbali, da bo manjša količina vode še dodatno poslabšala njeno kakovost.

Po prvih poizkusih implementacije vsearabskega načrta leta 1964, ki ga je vodila Sirija, je Izrael uvidel, da le-ta predstavlja resno grožnjo za njegovo varnost. Tedanji izraelski ministrski predsednik Levi Eshkol je opozoril Arabce: »Izrael bo ravnal tako, da bo zagotovil nadaljnji pretok vode« (Klare, 2001, str. 169). V letih 1965 in 1966 sta se Sirija in Izrael zapletla v nekajmesečni tankovski in topniški spopad. Vrhunec je bil aprila 1967, ko je Izrael izvedel zračne napade globoko znotraj sirskega ozemlja in pri tem popolnoma uničil temelje projekta za preusmeritev ter vse stroje in vso potrebno ter pripadajočo opremo.

5.4.2 Vojna

Vojna se je začela 5. junija 1967. Vojna je močno spremenila izraelske meje, zaradi česar je Izrael postal dominantna država pri nadzoru večine vodnih virov porečja Jordan (Berland, 2000). V samo šestih dneh je Izrael zavzel Golansko višavje v Siriji, Zahodni breg v Jordaniji, Sinajski polotok, ki je bil kasneje vrnjen Egiptu, in Gazo, s čimer si je na račun Sirije in Jordanije močno izboljšal svoj hidrološki položaj. Skupna količina zaseženih vodnih virov je predstavljala 50 % izraelskih predvojnih rezerv. Zaseda Golanskega višavja je preprečila kakršnekoli nadaljnje poskuse preusmeritve reke Jordan s strani Libanona in Sirije, saj je Izrael pridobil neposreden nadzor nad reko Baniyas. Golansko višavje si je Izrael uradno priključil leta 1981. Z zasedbo Zahodnega brega si je Izrael pridobil popoln nadzor nad izredno pomembnim podzemnim vodnim virom in spodnjim tokom Jordana, poleg tega pa se je morala Jordanija odreči gradnji drugega kanala, ki bi zadovoljeval potrebe po vodi na Zahodnem bregu (Fox, 1993, str. 118). V šestdnevni vojni je Izrael zavzel ozemlje, ki je bilo 3-krat večje od predvojnega (Fox, 1993, str. 137).

Po vojni leta 1967 je Izrael razglasil, da so vsi vodni viri stvar njegove vojaške administracije in da bodo ostali prioriteta izraelske varnostne strategije. Največja nevarnost za povečanje napetosti zaradi vodnih virov obstaja na Bližnjem in Srednjem vzhodu. Poleg tega obstaja globoko nezaupanje med državami v regiji. Dve tretjini vode, ki jo potrošijo Izraelci, prihaja iz okupiranih območij, ki se jim Izrael zaradi želje po nadzoru ne namerava odpovedati.

Zgodovina konfliktov, okupacija palestinskega ozemlja in Golanskega višavja ter sovražnost in nezaupanje med državami nakazujejo na to, da trajen mir v regiji ostaja zgolj daljnosežen načrt (Brown & Crawford, 2009, str. 6).

5.4.3 Vpliv vojne na sirsko-izraelske odnose

Sirija se nikoli ni mogla sprijazniti z izgubo strateškega Golanskega višavja. Vrnitev Golanskega višavja pod sirsko pristojnost bi z izraelskega vidika pomenilo, da bi vodni sistem spet postal ranljiv za sirsko topništvo, kot je bil pred letom 1967. Ena izmed metod, ki

jo je Izrael uporabil za uveljavljanje svojih pravil nad 15.000 Arabci, ki so razkropljeni v petih vaseh in še vedno živijo na Golanskem višavju, je bilo namerno uničenje rezervuarjev za vodo, ki so jih uporabljali, zato je to posledično pomenilo uničenje celotnih vasi (Fox, 1993, str. 129).

Sirija se ne želi pogovarjati o vprašanju vodnih virov, dokler ji Izrael ne povrne zaseženega ozemlja. Po drugi strani pa se Izrael ne želi odpovedati zaseženim območjem brez zagotovila, da bodo njeni vodni viri ostali varni. Voda tako ostaja temeljna ovira, če ne največja, za trajni mirovni sporazum med Izraelom, arabskimi državami in Palestinci.

5.4.4 Vpliv vojne na jordansko-izraelske odnose

Šestdnevna vojna je za Jordanijo pomenila katastrofo, saj je izgubila kmetijski in gosto poseljeni Zahodni breg ter mesto Jeruzalem. Tudi Palestinci so skušali uničiti izraelski nacionalni vodooskrbni sistem, vendar so bili uspešnejši v svojih napadih na črpalne postaje v spodnjem toku reke Jordan med leti 1967 in 1969. Kot povračilo so Izraelci napadli kanal kralja Abdulaha, saj so bili prepričani, da Jordanci pomagajo Palestinski osvobodilni organizaciji (ang. *Palestine Liberation Organization* – v nadaljevanju PLO) in da črpajo preveč vode v kanal. Do leta 1969 je bil kanal kralja Abdulaha neuporaben, poleg tega pa je izguba več kot polovice kmetijskih površin pomenila hud udarec za gospodarstvo. Zaradi izraelske tehnološke in zračne prevlade ter državljanske vojne v Jordaniji le-ta ni bila v položaju, da bi stopnjevala napetosti, zato se je osredotočila na vodenje PLO. Po skrivnih pogajanjih z Izraelci, ki so potekala med leti 1969–1970, je bilo Jordaniji dovoljeno popraviti kanal v zameno za jamstvo, da do leta 1971 konča z dejavnostmi v PLO (Fox, 1993, str. 119).

Jordanski kralj Hussein je leta 1990 izjavil: »Voda je edini razlog, ki lahko Jordanijo popelje v vojno z Izraelom« (Fox, 1993, str. 91). Kasneje, leta 1994, sta državi podpisali sporazum o delitvi vodnih virov.

5.4.5 Vpliv vojne na palestinsko-izraelske odnose

Ko je Izrael leta 1967 okupiral Zahodni breg, je razglasil, da so vsi vodni viri državna last. Osnoval je natančen sistem, s katerimi je dajal licence za izgradnjo novih izvirov in cevovodov. Zaradi hitre rasti izraelskega prebivalstva, so le-ti popolnoma izsušili palestinske izvire. Nato je Izrael začel izboljševati razmere z novimi projekti, ki bodo namenjeni za palestinsko uporabo, vendar pri tem ne skriva dejstva, da ima nadzor nad porabo vode, katere večino potrošijo Izraelci (Smith, 2003, str. 66). Neenaka distribucija vode na Zahodnem bregu je le še poslabšala odnose med Izraelci in Palestinci.

Izrael je Palestincem omejil porabo in črpanje vode z omejevanjem števila vodnjakov. Od zasede Zahodnega brega leta 1967 je Izrael na tem območju izvrtal 42 globokih vodnjakov, predvsem za oskrbo izraelskih mest. V nasprotju s tem pa izraelske vojaške oblasti

Palestincem na Zahodnem bregu večinoma preprečujejo, da bi zase kopali globoke vodnjake, in jim dostop do vode omejujejo na plitve vodnjake, naravne izvire in deževnico, ki na suhem puščavskem zraku hitro izhlapi (Belt, 2010, str. 133). Palestinski vodnjaki so večinoma izsušeni zaradi njihove prekomerne uporabe v preteklih desetletjih, suše, vdorov slane vode ter novih izraelskih vodnjakov, ki so globlji in znižujejo nivo podtalne vode. To nerazumno omejevanje dostopa do vode na okupiranemu palestinskemu ozemlju, Palestincem preprečuje razvoj učinkovite vodne infrastrukture (Israel Rations Palestinians to Trickle of Water, 2009, 27. oktober).

Samo 4 % namakalnih posestev, ki so v arabski lasti, dejansko namakajo. Na drugi strani je kar 90 % izraelskih namakalnih posestev takšnih, ki jih namakajo. Še več, Izraelci skrbno nadzirajo vodnjake, ki jih lahko črpajo Arabci, čas, kdaj lahko namakajo kmetijske površine, koliko vode lahko načrpajo, v nekaterih primerih pa so težavo skušali rešiti z zasegom palestinskih kmetijskih površin (Fox, 1993, str. 127). Ker je kmetijstvo pomembna gospodarska dejavnost Palestincev, pomeni omejevanje vode omejevanje razvoja njihovega gospodarstva. Pri distribuciji vode na Zahodnem bregu gre za očitno diskriminacijo, saj je za židovske prebivalce dovoljena uporaba vode za kmetijstvo, s čimer je zagotovljen osnovni pogoj za razvoj, palestinskim prebivalcem pa je izkopavanje vodnjakov za kmetijsko dejavnost prepovedano. Židovsko prebivalstvo ima po drugi strani dovolj vode, da napolni plavalne bazene, zali je trate ter namaka številna polja in rastlinjake. Zato ne preseneča, da Palestinci zahtevajo nadzor nad svojimi lastnimi vodnimi viri na Zahodnem bregu in v Gazi.

Palestinci so besni, saj imajo izraelski naseljenci na Zahodnem bregu med 3- in 4-krat več vode na prebivalca. Pri tem pa poudarjajo, da ti vodni viri ležijo pod Zahodnim bregom, torej da so ti vodni viri njihovi in da so do njih upravičeni. Izrael pa je zaskrbljen, da bi v primeru nastanka nove palestinske države na območju Zahodnega brega le-ta sledila politiki črpanja vode iz globin, pri čemer bi poleg uporabe vode za lastne potrebe skušala izločiti Izrael pri uporabi tega vodnega vira. V skupnem pa Izraelci na Zahodnem bregu uporabljajo kar 95,5 % vode, Palestinci pa le 4,5 % (Fox, 1993, str. 128). Izraelski strah je upravičen, saj bi si tako težko privoščili izgubo nadzora omenjenih strateških podzemnih vodnih virov, ki za Izrael predstavljajo 40 % razpoložljive vode. Vodni viri na Zahodnem bregu predstavljajo močen argument, zakaj Izrael ne želi deliti tega ozemlja, in velikansko oviro za sklenitev morebitnega mirovnega sporazuma. Voda je bila opredeljena kot eden izmed petih ključnih elementov, o katerih se bo potrebno pogajati pri dosegi mirovnega sporazuma.

Bivši izraelski ministrski predsednik Yitzhak Rabin je nekoč izjavil: »Če uspešno razrešimo vse druge probleme na Bližnjem vzhodu, ne uspemo pa razrešiti problema oskrbe z vodo, bo regija eksplodirala« (Klare, 2001, str. 142).

Največje pomanjkanje vode trpi Bližnji vzhod. Stanje je izredno slabo ravno ob porečju reke Jordan. Zaradi njenega manjšega pretoka, ki danes ne dosega niti desetine nekdanjega pretoka, se je gladina Mrtvega morja od leta 1978 znižala za približno 21 metrov.

SKLEP

Začimbe in nafta kot strateški dobrini sta si zelo podobni. Začimbe so v srednjem in novem veku imele tako pomembno politično in gospodarsko vlogo, kot jo ima danes nafta. Na začetku so začimbe prinašale ogromen dobiček arabskim državam, nato Benetkam in na koncu kolonialnim silam, Portugalski, Nizozemski in Angliji. Danes nafta prinaša ogromne dobičke tistim državam, ki imajo naftna nahajališča. Pri obeh strateških dobrinah je ključnega pomena ne le imeti nadzor nad ozemljem, ampak tudi zagotoviti varen transport. Boj za nadzor nad naftnimi nahajališči in transportnimi potmi traja že od prve svetovne vojne naprej, naš svet pa je vedno bolj odvisen od tega omejenega, strateškega vira energije. Voda je pomembna strateška dobrina predvsem na območjih, kjer je primanjkuje. Je izrednega pomena ne le za preživetje in osebno higieno, temveč pomembno vpliva na gospodarski razvoj države. Posedovanje vodnih virov je torej bistvenega pomena za zagotovitev gospodarskega razvoja.

Začimbe so bile razlog, da so evropski morjeplovci začeli odkrivati svet in da so se kasneje bojevali na morju in na kopnem. V 16. stoletju so v trgovini z začimbami prevladovali Portugalci. Celo stoletje je Portugalski uspelo braniti področja pridelave začimb, dokler je v 17. stoletju nista premagali Nizozemska in Anglija. V 17. in 18. stoletju sta se nato za nadzor nad izjemno donosno trgovino z začimbami borili Nizozemska in Anglija. Konec 18. stoletja je Angliji naposled uspelo premagati Nizozemce in razbiti njihov monopol v trgovini z začimbami. Vsaka država je strogo varovala začimbe in se zanje bojevala, da je širila ozemlje njihove pridelave in trgovine. Največja konkurenca je veljala na Moluških otokih, edinem viru nageljnovе žbice in muškatnega oreščka ter muškatnega cveta.

Vse omenjene države pa so delovale po enakem sistemu – zavzemale so pristanišča, kjer so si ustvarjale oporišča, od koder so obvladovale trgovino in sklepale pogodbe z domačimi vladarji, kar jim je omogočalo nadaljnje prisvajanje ozemelj. Začimbe so začele izgubljati na svojem pomenu, ko so Francozi leta 1770 ukradli nekaj semen nageljnovе žbice in jo razširili v svoje kolonije, Angleži pa so v svoje kolonije leta 1817 prenesli seme muškatnega oreščka. Tako se je povečala ponudba začimb, ki so postale dostopnejše.

Nafta je določila zmagovalce in poražence v prvi in drugi svetovni vojni. Po drugi svetovni vojni so države prišle do spoznanja, da je nafta ključnega pomena za gospodarski, vojaški in politični razvoj, zato je sledilo obdobje imperializma. Bližnji vzhod je zaradi tega, ker poseduje 65 % znanih naftnih rezerv, postal regija, v kateri se križajo interesi držav. Irak napade Iran in kasneje še Kuvajt v želji, da bi zavzel naftna nahajališča. Ameriška vojska je že dolgo prisotna v regiji, v kateri ščiti naftna nahajališča in pomembne transportne poti. Z napadom na Irak so ZDA le še okrepile svoj položaj v regiji.

Po drugi strani pa Bližnji vzhod trpi za pomanjkanjem pomembnega naravnega vira – vode. Edina neposredna vojna za vodo se je bila pred 4500 leti, na območju današnjega Iraka. To je regija, ki danes trpi hudo pomanjkanje vode. Poleg politične in vojaške sovražnosti ter ostalih razlik med narodi na Bližnjem vzhodu je k vojnem pripomogla še voda.

Vodni viri predstavljajo vir napetosti in vojaških spopadov med arabskimi državami in Izraelom vse od ustanovitve izraelske države leta 1948. V šestdnevni vojni, ki je bila posledica nerešenega vprašanja za nadzor nad reko Jordan, je Izrael 3-krat povečal svoje ozemlje. V vojni je Izrael zasegel večino vodnih virov in jih razglasil za državno last. Danes so vodni viri glavni razlog, zaradi katerega se Izraelci ne želijo odreči nadzoru nad zasedenim ozemljem. Tako voda ostaja temeljna ovira, če ne največja, za trajni mirovni sporazum med Izraelom, arabskimi državami in Palestinci.

LITERATURA IN VIRI

1. *Banda Islands*. Najdeno 15. marca 2011 na spletnem naslovu http://en.wikipedia.org/wiki/Banda_Islands.
2. Bard, M. (2007, 1. avgust). Water or War. *New York Sun*. Najdeno 28. aprila 2010 na spletnem naslovu <http://www.globalpolicy.org/component/content/article/198/40384.html>.
3. Belt, D. (2010). Vojne za vodo. *National Geographic Slovenija*, 5 (4), 120–137.
4. Berland, A. (2000). The Water Component of the Peace Process Between the Israelis and the Palestinians. *Fletcher School of Law and Diplomacy*. Najdeno 22. novembra 2009 na spletnem naslovu http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/abst_docs/related_research/berland/berland_toc.html.
5. Bleicken, J., Bücking, J., & Capelle, T. (1981). *Svetovna zgodovina od začetkov do danes* (2. dopolnjena izdaja). Ljubljana: Cankarjeva založba.
6. Bohinc, P. (1992). *Koren lečen, koren strupen*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
7. Braudel, F. (1989a). *Igra menjave I*. Ljubljana: ŠKUC.
8. Braudel, F. (1989b). *Igra menjave II*. Ljubljana: ŠKUC.
9. Brown, O. & Crawford, A. (2009). *Rising Temperatures, Rising Tensions*. Winnipeg: International Institute for Sustainable Development.
10. Clark, J. G. (1990). *The Political Economy of World Energy*. New York: Harvester Wheatsheaf.
11. De Baudricourt, A. *The Portuguese in the Indian Ocean*. Najdeno 15. marca 2011 na spletnem naslovu <http://www.stormypetrel.org/aubrey/arps6por.html>.
12. *Doba odkritij*. Najdeno 3. februarja 2011 na spletnem naslovu http://projekti.svarog.org/doba_odkritij/id2.htm
13. The East India companies (1999, 23. december). *The Economist*. Najdeno 18. januarja 2010 na spletnem naslovu http://www.economist.com/node/347231?story_id=347231.
14. Fox, J. D. (1993). The Politics of Water Scarcity in the Euphrates and Jordan River Basins. *Simon Fraser University*. Najdeno 12. maja 2009 na spletnem naslovu www.ppl.nl/passcat.php?sig=WATER_b15282995.pdf.
15. Frantar, P. (2004). Galilejsko jezero in njegov pomen za vodno oskrbo Izraela. *Geografski obzornik* 51 (1), 18–23.
16. Israel Rations Palestinians to Trickle of Water (2009, 27. oktober). *Amnesty International*. Najdeno 28. aprila 2010 na spletnem naslovu <http://www.globalpolicy.org/security-council/dark-side-of-natural-resources/water-in-conflict/48363.html>.
17. Klare, M. T. (2001). *Resource Wars*. New York: Metropolitan Books.
18. Kleveman, L. (2003). *The New Great Game*. London: Atlantic.
19. Komatar, F. & Capuder, K. (1924). *Zgodovina novega veka*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
20. Kosminski, E. (1946). *Zgodovina srednjega veka*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

21. Luft, G. (2007). Dependence on Middle East Energy and its Impact on Global Security. V S., Stec, & B., Baraj (ur.), *Energy and Environmental Challenges to Security* (str. 197–210). Dordrecht: Springer.
22. *Maluku Islands*. Najdeno 2. marca 2011 na spletnem naslovu http://en.wikipedia.org/wiki/Maluku_Islands.
23. Meyerhoff, A. A. (1983). Soviet Petroleum. V R. G., Jensen, T., Shabad & A. W., Wright (ur.), *Soviet Natural Resources in the World Economy* (str. 306–363). Chicago: University of Chicago Press.
24. Milovac B. (2006). *Pomanjkanje vodnih virov kot varnostni izziv enaindvajsetega stoletja* (magistrsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
25. O'Loughlin, J., Mayer, T., & Greenberg, E. S. (1994). *War and its Consequences*. New York: HarperCollins College Publishers.
26. Panikkar, K. M. (1993). *Asia and Western Dominance*. Kuala Lumpur: The Other Press.
27. *Run*. Najdeno 15. marca 2011 na spletnem naslovu [http://en.wikipedia.org/wiki/Run_\(island\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Run_(island)).
28. Shelley, T. (2005). *Oil*. London: Zed Books.
29. Smith, D. (2003). *The Atlas of War and Peace* (4th ed.). London: Earthscan.
30. A taste of adventure (1998, 17. december). *The Economist*. Najdeno 18. januarja 2010 na spletnem naslovu <http://www.economist.com/node/179810>.
31. Vidmar, M. (1962). *Kolonialno blago*. Ljubljana: Vidmar Mirko.
32. Westing, A. H. (1986). *Global Resources and International Conflict*. Oxford: Oxford University Press.
33. Wolf, A. T., Yoffe, S. B. & Giordano, M. (2003). International Waters: Identifying basins at risk. V UNESCO. Najdeno 22. novembra 2009 na spletnem naslovu <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001333/133306e.pdf>.
34. Wolf, A. T., Kramer, A., Carius, A. & Dabelko, D. (2005). Managing Water Conflict and Cooperation. V *State of the World 2005: Redefining Global Security*. Najdeno 22. novembra 2009 na spletnem naslovu http://tbw.geo.orst.edu/publications/abst_docs/wolf_sow_2005.pdf.
35. Wolf, E. R. (1998). *Evropa in ljudstva brez zgodovine I*. Ljubljana: SH – Zavod za založniško dejavnost.
36. Zupančič, J. (2005). Geografski vidik kriznih območij. *Geografski obzornik*, 52 (3), 4–11.